

www.e-rara.ch

Iohannis Buxtorfii, filii, Dissertationes philologico-theologicae

Buxtorf, Johann

Basileae, an. 1662

Universitätsbibliothek Basel

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-32999>

Dissertatio septima. Vindiciae exercitationis in historiam institutionis ss. coenae dominicae

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelnformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

DISSERTATIO SEPTIMA.

VINDICIÆ

EXERCITATIONIS

IN HISTORIAM INSTITUTIONIS
SS. CŒNÆ DOMINICÆ.*Adversus Animadversiones Ludovici Cappelli.*

T H E S I S I.

IN Talmud Tractatu de Sabbatho fol. 32. col. 1. legimus; אדם יוצא לשוק זה דומה לצינו כמי שנמסר לסרדיוט *Homo prodiens in forum, vel in publicum, erit in oculis suis, quasi tradendus aut jam traditus licitori;* quia nempe, ut R. Salomon, ordinarius Glossator Talmudicus, exponit, מצינו שם מריבות ובעלי דינים כותים וישראלים *in turba illic inveniuntur variae litium occasiones, multiq; homines contentiosi & pruriginosi, & quidem tam ex Gentilibus, quam ex Israëlitis;* unde facillimè aliquod ipsi periculum enasci, vel litis materia oriri potest.

II. Idem ferè accidit exulcerato hoc sæculo quamplurimis, qui scribendo prodeunt in publicum, ut hoc ipso publicæ se aleæ exponant, nihilque habeant aliud quod exspectent, quàm non necessarias disputationes, lites, controversias; idque non solum à כותים *professis hostibus & adversariis,* sed & ab ישראלים *Israëlitis, h. e. amicis, fratribus, & orthodoxam religionem profitentibus.* Imò seipfos faciunt & constituunt כמטרה לכל *quasi scopum & signum sciolis & doctores, in quos illi jactant סבלותם חצי סבלותם sagittas imperitiæ & ignorantie suæ,* ut Majemonides loquitur in Præfatione libri More nevéchim.

III. Veritatem hujus rei non est mihi jam opus alienis aut longinquis exemplis comprobare. Proprio id exemplo experior. Triennium est, & quod excurrit, quòd in lucem hïc edidi Exercitationem Philologico-Theologicam in Historiam Institutionis SS, Cœnæ Dominicæ, Scopus in

in ea mihi fuit, historicè duntaxat & literaliter sublime illud mysterium considerare, & quà pote, ex collatione cum Veterum Hebræorum in Paschate ritibus, lucem aliquam ei foenerari & inferre. Impulit me ad hoc institutum, quòd maximi & doctissimi nonnulli viri, qui hoc vadum antea jam tentarant, mihi, cum illos adirem, non per omnia satisfacerent, sed scrupulos semper aliquos relinquerent. Quotiescunque enim illorum observationes cum ritibus Judæorum in Talmude & alibi descriptis (unde tamen sua se hausisse gloriabantur) conferebam, rarò contigit, ut id, quòd illi dicerent, ego reperirem, sed discrepantiam semper insignem deprehenderem. Occasione igitur quadam (quam hìc commemorare nihil est necesse) ad mysterii hujus considerationem me invitante, bono cum Deo, quòd sæpè in animo habebam, sum aggressus, & quæ circa hanc rem ab aliis observata videram, cum Hebræorum Ritualibus diligenter contuli, ad illa revocavi & examinavi, atque unà cum iis, quæ mihi quoque occurrerunt, in methodicam Tractationem, ad Studiosorum S. S. Theologiae usum, conjeci.

IV. Quia verò vix alius plura & luculentiora hac de re scripsisse credebatur, quàm Illustris & Incomparabilis Vir JOSEPHUS SCALIGER, in suo de Emendatione Temporum opere, lib. 6. eaq; passim ab aliis magnis quoque viris, in eximiis operibus, allegata & laudata videbam, nihil vel tanto viro injurium, vel bono publico ingratum, vel à mea professione alienum, me facturum sum arbitratus, si in ipsius observationes inquirerem, & num ea quæ diceret, ita se in libris Hebræorum haberent, diligentius investigarem, quòd quæ reperirem, fideliter, sed modestè, & citra contumeliosam, meritiissimi de re literaria Viri, insectationem aperirem.

V. Existimabam equidem tunc, Exercitationis ejus exemplaria intra Urbis, Academiae Ecclesiæ quæ nostrarum fines atque terminos manere, & nostræ Juventuti duntaxat inservire debere, cujus rei gratiâ Academicæ velitationi eam hìc exposui; quia tamen non desuerunt, qui plura exemplaria imprimenda, & latius eam divulgandam suaderent, haud gravatim id fieri passus sum. Et, præter spem, faventissima passim Virorum Doctorum judicia, diversarum etiam à nobis partium, quòd literæ ipsorum testantur, sum expertus, nec quisquam visus, qui mihi ob reprehensum Scaligerum succenseret.

VI. Placuit verò non ita pridem Viro Cl. D. Ludovico Cappello, Professori Salmurienti, suæ de veris & antiquis Hebræorum Literis, Diatribæ, quam meæ, de eodem argumento, Dissertationi opposuit, hujus quoque Exercitationis meæ de Coena Domini, Censuram subjungere, Scaligeri

patrocinium in se suscipere, ejus vindicem agere, & mihi hunc Controver-
sæ statum hoc nomine movere; *An magnâ & justâ satis de causâ in
hoc Argumento Scaligerum carpsim atq; reprehenderim?*

VII. Non equidem mihi sum ita Suffenus, ut nesciam me quoque er-
roribus esse obnoxium, & facillimè fieri posse, ut in hujusmodi rebus, quæ
ex densis ac profundis Hebræorum scriptorum tenebris sunt petendæ,
etiam oculatissimus prudentissimusq; cæspitet: Non erubescam unquam
errores, ubi de illis monitus fuero, illosque videro, ingenuè confiteri, quod
facto ipso comprobabo: Non etiam correctionum, si iustis de causis fiant,
sum impatiens, memor illius vulgati Hebræorum dicti, אהוב את התוכחה
Dilige correctionem: Non denique delector polemico & eristico hoc scribendi
genere, quod non facit *אדם אחד עשה*, & nullos habet fines atque cancellos,
ubi semel quis illud ingressus fuerit, juxta illud verissimum veterum He-
bræorum dicitur: *תנר א דמ'א לצנורא דבוקא דמ'א כיון דרוח רוח* *Contentio*
similis est canali eruptionis aquarum, quæ ubi semel eruperit, continuè progreditur & in-
crementa sumit, Talm. Sanh. fol. 7. 1. Quia tamen, perlectis & examinatis
his D. Cappelli vindiciis, non potui animadvertere, vel me frustra & inju-
stè Scaligerum reprehendisse, vel D. Cappellum justè ejus defensionem sus-
cepisse: quia etiam apud multos, rerum Hebraicarum præsertim minus
peritos, levitatis vel arrogantiae suspicionem incurrere possem, ac si, ex isto
cum Scaligero congressu atq; conflictu, famam aut fumum potius inanis
& vanæ gloriolæ ambitiosè aucupari, & illud vulgare Hebræorum ad pra-
xin applicare voluissim, *אם בקשת לי צנן היתה באילן גדול* *si cupis strangulari,*
suspende te in arbore magna, Pesach. fol. 112. 1. Itaque necessariò, & veritatis de-
fendendæ, & famæ meæ asserendæ gratiâ, aliquid reponendum & respor-
dendum mihi duxi. Nam nec veritatis, nec famæ, causâ temerè à nobis de-
ferenda. Illa quippe Dei, hæc nostra, quæ nil tenerius, nil charius, nil ea-
rius. Quod Diatribam ejus, de veris & antiquis Hebræorum Literis, attri-
net, non è re judicavi, hac vice peculiari scripto ejus Examen instituire:
sed quia sub manu habeo Tractatum De Punctorum & Accentuum He-
braicorum Origine & Antiquitate, brevi quoque, si Deus mihi vitam &
valetudinem concedat, edendum, commodius & utilius judicavi, ob Ar-
gumenti affinitatem & coherentiam, Tractatui isti vel suo loco illud infer-
re, vel in fine adungere.

VIII. Duplicem ergo hîc mihi quæstionem movet D. Cappellus,
I. *An magnâ & gravi satis*; II. *An justâ etiam de causâ magnum
Scaligerum in hoc argumento carpsim atque reprehenderim?* Sic

enim

enim Vindicias suas concludit; *Hec sunt, que visum est breviter ad istam Domini Buxtorfii Dissertationem annotare, tum &c. tum ad Vindicandum à reprehensione Scaligerum, qui sine Magna aut Justa satis causa videtur in multis à Domino Buxtorfio, nostro quidem judicio, carpi atque reprehendi.*

IX. Primum accusationis caput est; *An magnam satis habuerim causam, Scaligerum carpendi atque reprehendendi?* Hoc quidem D. Capellus in suis Vindiciis cum altero commiscet; quia verò isti Conclusioni suæ id inferuit, non negligendum, sed assumendum & distinctè, separatimque illud ab initio statim tractandum & diluendum existimavi.

X. Magnitudinem & gravitatem causæ, ad hanc reprehensionem me impellentis, ostendo I. A *Persona* circumstantia. II. A *Causa* ipsa.

XI. Primò *Personam* Illustris Viri Jos. Scaligeri quod attinet, novè, quantum summis ac præclare de re literaria promeritis viris debeamus: in specie etiam, quanti sunt Scaligeri eruditio, scripta que, facienda & æstimanda, quanta ejus in literis authoritas, quàm sancta ejus memoria apud omnes esse debeat, non ignorare videor, ut quem, non ad exemplum & imitationem, sed admirationem potius nostro sæculo concessum, semper existimàrim. At homo fuit, qui & labi, & errare, & cum bono Homero dormire quandoque potuit; & facillimè potuit. Ingenium enim ejus occupabatur variis ac pænè infinitis: scripta ejus non sunt unius artis, facultatis aut linguæ gyro inclusa, sed per omnes artes, facultates & linguas diffusa: interpellationes, salutationes, avocationes habebat creberrimas & quamplurimas, quibus sine dubio studia ac meditationes ipsius sæpius interturbabantur & distrahebantur, ut ipse passim in Epistolis conqueritur: quædam agebat ex professo & primario, quædam accidenter & incidenter. Quàm itaque pronum & proclive ei nonnunquam fuit aberrare?

XII. At, inquis fortassis, errores fuerunt leviores, qui dissimulari, & propter alia præclarissimè dicta & scripta condonandi erant, regendi potius, quàm publicè legendi, & producendi. Ad hoc respondeo: Quò major fuit, tantò majores etiam sunt, etiam levissimi ejus errores: quò major eruditionis & scriptorum ipsius æstimatio ac admiratio, tantò etiam sunt periculosiores, utpote qui pro oraculis à plerisque acceptantur, & extra omnem dubitationis aleam habentur. *In minimis maximos labi, non est minimum*, ait Santes Pagninus in Epistola ad Clementem VII. primæ Bibliorum ejus editioni præfixâ. Quemadmodum solis defectus ac deliquia magnam mortalium perniciem trahunt: ita & magnorum virorum & rei literariæ luminum errores, in orbe literato magnam perturbationem gignunt. Agnosunt hoc etiam Hebræi nostri, apud quos tritum est in hunc

sensum: חטא קטון לגדול נקרא גדול Error magni viri parvus, vocatur magnus. In
 quam sententiam etiam scribit Aben Esra Genes. 32. v. 8. כל עון קטון וגדול
 כנגד העושה על כן העון הקל לגדול יקרא גדול Omne peccatum magnum est & par-
 tum pro ratione ejus qui id committit. Hinc peccatum leve viri magni, vocatur magnum.
 R. Jehudah Muscatus in Cofri fol. 43. col. 1. dicit, hoc simile esse לרושם
 כתם הניכר מאד על בגד יקר וחשוב יותר מבזולתו Maculis, quæ longè magis sunt con-
 spicua in vestimento splendido & pretioso, quàm verò in alio vulgari & quotidiano. Ta-
 les viri cum errant, sunt חוטאים ומחטיאים hoc est, errant non solum ipsi, sed er-
 rare faciunt etiam alios, quod Hebræi censent gravissimum. Quemadmo-
 dum malum, quod in uno aliquo membro circumscribitur, tolerabile est,
 sed quod proximum continuè violat, excinditur, aut exurit: ita multò
 tolerabiliores sunt errores, qui tantum proprio authori officiant, quàm
 qui alium quoque inficiunt. Verum hoc esse vel præsens exemplum fa-
 tis docet. Quis enim hucusque repertus, qui de observationibus illis
 Scaligeri dubitaverit? imò qui eas non avidè arripuerit, qui non tanquam
 oracula exceperit & admiratus sit? quis non ei scribenti, Lotionem pedum
 in Paschate olim inter Judæos ritum fuisse usitatum, credidit? Et tamen
 היה זה לו כשנגה היוצא מלפני השליש fuit hoc ipsi veluti error, qui egreditur à facie
 dominatoris, ut modestè Hebræi de magnorum virorum erroribus loquun-
 tur, ex Ecclesiastis 10. v. 6. Non parum itaque, sed multum interest, ut qui
 publicè sic errant, publicè quoque corrigantur, sed modestè & sine obtre-
 ctatione, ut stylus vertatur in errorem, erranti parcat. Quod me fecisse
 & observasse puto. Et qui hoc faciunt, non dicendi sunt sine causa, & qui-
 dem magna atque gravi, id facere.

XIII. Neque verò etiam dedecori, sed honori potiùs eorum cedit, quo-
 rum errata sic norantur & numerantur. Hoc enim ferè non nisi magnis
 Viris fieri consuevit, idque, ut Hebræi ajunt, לשלמותם propter perfectionem
 ipsorum. De imperfectionibus hominis plebeji, deformis, monstrosi, nemo
 loquitur: sed vitia viri alicujus principis, hominis formosi, etiam minima
 notantur & observantur. De pictura vel alio, vulgaris & plebeji artificis,
 opere nemo facilè judicat: sed si quid sub aspectum venit à celebri & in-
 signi aliquo magistro effectum & fabricatum, omnium statim judicium
 subit & incurrit; idque ex admiratione potiùs & æstimatione, quàm
 contemptu. Hinc optimè scribit author libri Cofri par. 1. §. 93. הגדול מי
 שחטאיו ספורים Maximus ille sit necesse est, cujus errata enarrantur & numerantur.
 Huc trahunt quidam Hebræorum Darfchanim seu Homilistæ, illud Psal.
 32. v. 1. אשרי נשוי פשע כי אמנם Beatus cujus peccatum exaggeratur & extollitur;
 זה יקררו לשלמותו Hoc enim certissime ei accidit propter perfectionem ejus, scribit R.
 Jehudah Muscatus. Et hæc de Persona.

XIV. *Secundò, Cause ipsa quoque magna & gravis fuit, quæ me ad has reprehensiones impulit. Dupliciter eam demonstro, In Genere, & in Specie, sed breviter.*

XV. *In Genere. Agitur hic de Circumstantiis Mysterii maximi & gravissimi, in quo nihil à nobis dici debet aut potest parvum vel exiguum. Et quamvis non sit quæstio de nucleo illius, de quæ iis, quæ ad animarum nostrarum salutem spectant, sed de Circumstantiis duntaxat, quæ circa salutis jacturam ignorari possunt; attamen non gravi carebimus culpâ, si illas quoque penitiùs nosse, atque accuratiùs intelligere queamus, & sponte vel mentes nostras inde avertere, vel oculos claudere, vel alios cæcutientes & aberrantes confirmare velimus. Minima fateor sunt hæc, si cum maximis hujus sacramenti mysteriis conferantur: sed ideò non contemnenda. His etenim minimis maxima sæpè rectiùs excutiuntur. Aliis quam plurimis doctissimisque Viris in longè minoris momenti rebus, & multò minores ob causas, vapulavit Scaliger, nec tamen cuiquam illorum hætenus, quod ego sciam, dicam impegit Vindex, quî fit, quòd in me primùm hoc factum ulcisci, & vires suas periclitari voluerit? An Scaliger, salvo honore suo, & bona cum Vindicis veniâ, in prophanis reprehendi potest, & in Sacris si erraverit, irreprehensibilis erit?*

XVI. *In Specie verò me Neceffitas, durum & grave telum, ad has reprehensiones adegit. Quærebam Thef. 14. An Christus in Cœna Paschali, & eâ adhuc durante; An verò post eam peractam & absolutam, de novo accubuerit, & Sacramentum Cœnæ instituerit? Tres se mihi hîc obtulerunt sententiæ, & inter eas prima Scaligeri & Genebrardi, quæ eò tendere videbatur, ac si in Mensis Cœnæ Paschalis secundis, seu Cœnâ ἀπαλυτικῆς, institutum à Christo fuisset, &c. ut ibi fusiùs videre est. Ego aliud invenire mihi videbar in Hebræorum scriptis, ac proinde paullò accuratiùs in Mensas has secundas inquirebam. Sic Thef. 31. in Antecedentibus Cœnæ Dominicæ, quæstionem movi de Lotione Pedum, An illa de ordinariis Judæorum in Cœna Paschali ritibus fuerit? Scaliger, & ex eo quamplurimi, ita senserunt. Ego rursus aliud vidi, aut saltem nuspiam hoc videre potui. Sic de aliis. Quî quæso aliter facere potui, quàm ut in his, ubi à Scaligero recedebam, sententiam & rationes ejus examinarem, eumque, ubi mihi errare videbatur, modestè castigarem? Potuissè fortè examen illud Criticum ommittere, & Scaligero parcere? At non potui illud facere, sine magno meæ sententiæ præjudicio. Et num Censor mihi leges scribendi, meaque defendendi, præscribet? num in ordinem coget? Annon ipsemet hanc sibi libertatem sumpsit jam dudum, de Virorum doctorum, & ipsius, quem nunc*

vindicatum venit, Scaligeri, scriptis ac sententiis, liberè, & nonnunquam etiam licentiùs, ut alibi, Deo volente, videbimus, judicandi, quâ auctoritate me vult ab hoc jure excludere? Quoties ille in suis libris, Criticâ præfertim, quam appellat, Sacrà, licet nondum editâ, sine magna, sine justa, sine ulla causâ, iniquissimè carpit, reprehendit, corrigit, castigat Textum Hebræum hæctenus receptum? An ille in Codice Sacro, in Oraculis, in Libris Divinis hoc audebit, & aliis idem in scriptis Hominum, bona cum ipsius venia, & sine vindictâ, non licebit? Fas ipsi erit, non Librarios, non Masorethas, sed ipsos scriptores sacros *ἱερογρῆσαι*, Sanctum Mattheum, & Divum Stephanum, ob commissa *σφάλματα μνημονεύειν* à reprehendere & castigare in suo Spicilegio, & nefas erit, similia quædam in Scaligero notare? Nimiam sibi hîc potestatem arrogat; non dictaturam, non dominium, non principatum, sed Regnum affectat; verùm *מלכות נתנה בלתי* sine sceptro & coronâ.

XVII. Hæc de prima quæstionis parte, *εἰσὸς* loco, ad mei excusationem, præmissa sunt, ut Lectori æquo constaret, me magna graviq̄ue satis de causa, reprehensionem Scaligeri, sed cum decenti moderamine, suscepisse. Nunc ad alterum accusationis caput, & arcem causæ est deveniendum, videndumq̄ue; *Num justa etiam satis de causâ illum carps'erim atq̄, reprehenderim?*

XVIII. Hic Vindex Scaligeri duodecim numerat reprehensiones, sine justa magnq̄ue causâ à me institutas ac factas. Eas ita vindicat, ut *primò* *παροισιδὴς* loco, quædam præmittat: *deinde* ad *Ἐργασίαν* sive *Ἐκδιήκων* ipsam accedat.

XIX. *παροισιδὴν* illam quod attinet, eam sic instituit, ut *primò* & ante omnia ex Majemonide, cap. 8. Tractatùs *מאכלי פסח* ad clariorem Cœnæ Dominicæ cum Cœna Paschali collationem, totam cœnæ Paschalis rationem, modum, ordinem, & ritus exponat: *deinde* illa ipsa cum Rituali Judæorum Italicorum & Hispaniensium conferat: *tertiò*, quæ in istis præcipuè observanda & notanda, quæque Dominus noster Jesus Christus ex his mutuatus sit, & ad sacram suam Cœnam accommodarit, indicet.

XX. *Primò* itaque dicit, se totam cœnæ Paschalis rationem, modum, ordinem, & ritus, ex Majemonide, antiquo & celeberrimo inter Judæos scriptore, expositurum, ut manifestius liqueat, *An benè & rectè, an verò secus, ista que recenset, à me in Scaligero reprehendantur?* & ut Cœna Dominica collatio cum Cœna Paschali clarior evadat. Benè res habet, utrumque per me licet. Cupio & opto, ut dato cuivis Lectori, illud manifestissimè liqueat, & hoc clarissimum evadat. Libenter audio, quòd Majemonidem non inter recen-

tes, sed antiquos Hebræorum scriptores referat. Accipio hoc, & ipsum suorum dictorum memorem esse jubeo. Nullibi defugiam testimonium & auctoritatem illius; quin imò si Censor meus velit, Arbitrum eum & sequestrum litis hujus constituemus utrinque. Committam ei causam meam, & ubicunque me ipsius testimonio convincere poterit, causam eandem, vel, ut in fine illius Exercitationis promisi, herbam porrigam.

XXI. Paucissima tantum quædam hinc monenda habeo, idque eodem fine, ut Lector tantò expeditiùs collationem istam inter Majemonidis descriptionem, & meas Reprehensiones, instituire, & inoffenso pede possit progredi.

XXII. *Primo*, optassem, ut unicum adhuc Canonem, huic rei illustrandæ utilem, ex eodem antiquo scriptore, Majemonide, addidisset, quem proin ego producam, & suppeditabo. Extat ille in הלכות קרבן פסח *Ritus Sacrificii Paschalis* cap. 8. §. 3. in quo de Esu carnis Agni Paschalis agit, his verbis: מצוה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכילת שובע; לפיכך אם הקריב שלימי חגיגה בארבעה עשר אוכל מהן תחלה ואחר כן אוכל בשר הפסח כדי לשבוע ממנו h. e. *Preceptum est, longè præstantissimum esse, si caro Agni paschalis comedatur stomacho jam saturo. Idcirco si quis sacrificia Chagiga obtulerit 14. die, prius de illis comedet, postea demum vescetur carne Agni Paschalis, ut ex ea plenè exaturetur, &c.* Istum Canonem cur prætermisit, an quòd eum non observarit, an quòd studio dissimularit, ipse omnium optimè sciverit.

XXIII. *Secundo*, Interest quoque Lectoris hoc scire, Majemonidem Ritus cœnæ Paschalis describere, secundum Veterum consuetudinem, prout, ipsius sententiâ ac judicio, Hierosolymis, stante adhuc Templo, celebratum Pascha fuit, nisi quòd nonnunquam, ubi hodierni ritus discrepant, differentiam notet, hæc formulâ בזמן הזה *Hoc tempore*. Ritus autem hodiernos omnes non describit. Hinc scribit Abarbenel in זבח פסח fol. 60. col. 1. *Posteaquam exposui rationem Haggada & Hymni (הלל), breviter quoque describam סדר Ordinem & rationem eorum, quæ nocte istâ sunt faciendæ; non quidem secundum rationem ipsius Agni Paschalis & Chagigæ, quam Patres nostri observarunt eo tempore, quo Domus sanctuarii adhuc stabat; nam hodiè neque Agnum, neque sacrificium Chagiga amplius habemus; ut proinde non necesse sit nos illis ritibus occupari. שהרמבם הביאם בפרק ח מהלכות חמץ ומצה בספר חזמונים quos jam adduxit Majemonides in cap. 8. הלכות חמץ ומצה, libri de Temporibus; sed, &c.* Valdè vellem, ut hoc in sua versione & paraphrasi diligentius notasset & monuisset Censor. Sed omninò puto, illum huc non attendisse, ut ex collatione liquet, quam pag. 180. 181. &c. instituit inter Majemonidem & Rituale Hispanicum, & ex aliis nonnullis, de quibus in seqq. agetur,

XXIV. *Tertiò*, quædam etiam in *Versione D. Cappelli* animadvertenda occurrunt, licet minutula, & λεπελογίως nomine ab illo traducenda, quâ in redarguendis magnis viris nimis liberè, ipsius iudicio, utor. Sed quia sic ipse etiam magnis illis viris addetur, & se quoq; principibus permixtum agnoscat Achivis; non puto illum iniquiùs id laturum.

1. Primi Paragraphi initio statim, inquit Majemonides, סדור עשיית מצות אל. Censor in ipso statim limine, malo omine, ex absentia punctorum impingens, exponit; *Ordo conficiendi Azyma ista*. Legit nempe סדור עשיית מצות אל; ineptè, & præter mentem Authoris, ejusque scopum! Num in eo capite tantum de מצות Azymis agit? Annon etiam de Agno Paschali ipso, de aliis? Explicat verò in Parenthesi, h. e. Celebrandi Cœnam Paschalem. Explicatio bona: sed ostendat mihi, ubi Majemonides, vel ullus alius author Hebræus, Celebrationem Cœnæ Paschalis vocet מצות עשיית מצות Confectionem Azymorum. Quid itaque? legendum, סדור עשיית מצות אל, Ordo vel Ritus observationis Præceptorum istorum, (quæ nempe hæcenus à me sunt explicata) talis est. Provoco ad omnes linguæ Hebræicæ solide doctos & peritos. Provoco ad præcedentia; cap. 7. incipit מצות עשה של תורה Præceptum affirmativum Legis est, &c. Sic cap. 6. 2. &c. In præcedentibus nempe capitibus sensum præceptorum ad hanc rem pertinentium explicavit: in hoc capite complexus est usum illorum, quoad exequutionem & praxin ipsam. Iisdem planè verbis legitur in כל בני fol. 52. col. 4. וסדר מצות אל בליל ט׳ כד. At prætendet Censor, solenne illud suum carmen; *Ira absentibus punctis legi potest*. Quidni? sed non quæro, quid legi possit, sed quomodo legi debeat? Potest sic legi: sed, ut dictum, ineptè, neque sic legendum. Aliud sunt Azyma, aliud Præcepta.

In eodem §. Majemonides: ויאמר עליו קדוש היום זמנו D. Cappellus; *Et recitat super illud formulam sanctificationis die & tempore illo usitatam*. Non quidem planè impertinenter: sed tamen non satis exprimit sensum verborum Hebraicorum, qui est: *Et recitat super illud formulam sanctificationis seu Consecrationis Diei vel Temporis*; nec, quæ aut qualis esset hæc formula, affecutus est Censor, ut infra videbimus §. 71.

In Secundo §. Majemonides: וליקח ירק ומטבל אותו D. Cappellus: *sumitq; olera (sive πικριδus) & ea intingit in embamma*. Existimavit nempe ירק & מרור Olera, & πικριδus hîc unum & idem esse: sed erravit. Apposuerunt enim, ut etiamnum hodiè, distinctè, duplicis generis herbas, Primò quasdam non amaras, quas vocant simpliciter ירק Olera: Deinde מרור πικριδus, Herbas amaras. Hinc inquit Majemon. in §. 1. Apponunt in mensa מרור וירק אחר πικριδus, & olera alia; πικριδus quinque numerant species;

חזרת עולשין תמכה חרחבינה והמרוד: *Olera* ירקות dicta, erant, *petroselinum*, *chærephylum*, *apium*, vel quæcunque allubuerint. Super *πικρίδας* recitatur hæc benedictio: *Benedictus sit Deus, &c. qui præcepit nobis esum amarorum.* Super ירקות cæteris oleribus: *Benedictus, &c. Creans fructum terræ.* Olera intinguntur in Acetum; Amaræ herbæ, in Embamma *חרוסת*. In præsentibus verbis Majemonides loquitur *de cæteris oleribus*; non de herbis amaris. Nam intinctio hæc prima non fiebat cum *מרורים* *herbis amaris*; nisi fortè alia olera non suppeterent; sicut inquit Obadias Bartenora in *Mischna-joth Pesachim cap. 10. §. 3.* שאר ירקות אלא אם אין לו שאר. *Intinctio ista prima fiebat cum cæteris oleribus; sed si non habuerit alia olera, intingebat cum lactuca, loco cæterorum olerum.* Vide ibidem etiam Majemonidem. Et consentiunt cætera Ritualia omnia. Malè proin Cenfor hîc in parenthesi addidit (*sive πικρίδας*): ac si *olera & πικρίδες* essent synonyma. Ex hoc discrimine non observato, aliquoties in seqq. à Censore erratum, ut *Olera & πικρίδας* confuderit.

In eodem §. alterum quoque occurrit, magis quidem *λεπτόν*, tamen monendum. Majemonides scribit: כל אחד אין אוכל פחות מכזה. Cappel-lus exponit; *Edit quantum est olivæ moles.* Propriè sonat; *Non edit minus, quam est olivæ moles.* Illud videtur præcisè adstringere ad olivæ quantitatem, hoc majorem quantitatem non excludit; sed duntaxat minorem.

3. In *Tertio* §. mox ab initio inquit Majemonides: ומתחיל בגנות וקורא: עד שגומר דרש פרשת ארמי אוכל אבי כולה. *Cenfor meus reddit; Tum incipit recitare lectionem Haggadæ, usq. dum compleat eam totam usq. ad illud ארמי אוכל אבי.* Hîc omninò nec expressit, nec assecutus est mentem Majemonidis, quem pro suo Advocato conduxit, & si ad calculos revocare hanc versio-nem liberet, tot credo *σφάλαρα* quot *σημαίω* in brevissima sententia numerarentur. Sed nolo nimis accuratè rationes cum ipso inire. Summatim complectar, & hanc dico esse mentem ac sententiam istorum verborum; *Tum incipit (iterum) inturpidine.* (h. e. posteaquam præcedentia legit, pergit in ea Haggadæ parte, & illa recitat, quæ לגנות ad ignominiam & contemp-tibilem Israëlitarum statum pertinent, servitutem scil. ipsorum in Ægypto, &c. Hæc pars ab his verbis incipit עבדים היינו לפרעה במצרים וכו' *servi fuimus Pharaonis in Ægypto, &c.* Quemadmodum enim in nocte illâ, quâ ex Ægypto exiverunt, duplicem experti sunt statum, Servorum & Libero-rum: sic Lectio ista Paschalis duplicia comprehendit, &c. Hæc sibi vo-lunt prima verba ומתחיל בגנות, quorum vim non expressit Cenfor. De-sumpta sunt ex *Talmud Pesach. cap. ult.*) & legit donec compleverit explica-tionem illius sectionis, ארמי אוכל אבי, *Deut. 26, v. 5. 6. 7. 8. totam.* (Posteaquam

iterum ab ea parte legere incepit, continuè pergit, donec compleverit, non Haggadam totam, sed illam partem totam, quæ continet expositionem loci illius; non, usque ad אבי אובד ארמי, sed, ad finem expositionis illius. Nam in hac parte Haggadæ continetur וישעיהו seu Expositio dictorum illorum quatuor versuum cap. 26. ex Deuteronomio, uti Censor vidisset, si non piguisset Haggadam inspicere.) Hic tota erravit viâ, & palpavit sicut cæcus ad parietem.

4. In §. quarto iterum ex ἀζυμῶν & oscitantia cæspitavit Scaligeri Vindex, ubi ex eadem Haggada, in Majemonide scriptum; Tum (quando scilicet in Haggadah, sive lectione istâ Paschali venit ad hæc verba, וזו מצה וזו שאנו אוכלין וכו' ut legitur in וישעיהו Num. 473. §. 7.) attollit manu וזו שאנו אוכלין, ac dicit, Hoc est Azyzum, quod nos comedimus, &c. Hic ad voculam Hoc, &c. in margine annotat; Rituale Hispanicum & Italicum istud non habent, sed ejus loco habent formulam וזו שאנו אוכלין Hic est panis afflictionis, &c. Pace tuâ, Censor. Omnes libri Rituales hîc sunt æquales, atque hoc & illud habent, sed diversis in locis. Nego Rituale vel Hispanicum, vel Italicum, ejus loco, quod Majemonides hîc affert, habere formulam illam וזו שאנו אוכלין. Ista formula in omnibus Ritualibus æqualiter extat ab initio Haggadæ: & illa verba, quæ Majemonides refert, itidem in omnibus Ritualibus extant, sed ubi? post illam partem, seu, post explicationem sectionis illius ex Deuteronomio, de qua modò actum: ibi ubique leguntur hæc verba, וזו שאנו אוכלין וכו' Hoc azyzum, quod nos comedimus, &c. Cur in lectione illa iterum retrogredieretur Lector? Dicit nempe Majemonides, illum progredi & pergere ubi substiterat, &c. וזו שאנו אוכלין וכו' Inspice & invenies. Noctu hæc scripsit Censor meus, & somnus illi obrepit, ut cum Haggada conferre oblitus fuerit Majemonidis verba; Nec frustra: Etenim operi in magno fas est obrepere somnum.

Sed & aliud in isto §. παραλογίαν notandum restat; In proximis, à modò citatis, verbis, legitur in Haggada, וזו שאנו אוכלין וכו' של אבותינו החרמין, Censor exponit; quod non sivit (Deus scilicet) fermentari massam Patrum nostrorum. Verbum החרמין reddit Permisit, & subintelligit, Deus. Acute & eruditè! Sed ubi quæso החרמין significat Permisit? Quis unquam hoc verbum ita usurpavit? Ego fanè illud nunquam observavi. החרמין hîc idem est quod aliàs כלה, & sensus est; Comedimus Azyzum propterea, quod non absolvisset massa Patrum nostrorum fermentata, &c. vel, quod non satis, sufficienter & perfecte, fermentata fuisset massa, cum exirent, &c. Quid opus hîc novum significatum verbo affingere? quid opus peculiari ratione ad Deum referre impeditionem fermentationis hujus, quæ in textu ipso ad circumstantiam temporis, festinationem scilicet Dei quidem jussu susceptam, refertur,

Exod.

Exod. 12. 39. Hinc Judæi Germanicè reddunt, *Sarumb das der Täig vna serer Vorderen nit weil hatte / daß er fondt auffgehen.* Quicquid hic præterdat, manifestè prodidit, se hujus tritissimæ vocis & Phræseos vim genuinam non assecutum fuisse.

5. In §. quinto scribit Majemonides: *בזמן הזה מוסיף כן "אלהינו ואלהי' אבותינו וכו',* Censor reddit; *Hoc autem tempore his addit ista: Dominus Deus noster, &c.* Ubi notandum, illum particulam כן perperam existimasse pertinere adhuc ad verba Majemonidis. & sic construenda esse; *בזמן הזה מוסיף כן* Et hoc tempore addit sic, ista: cum sit de verbis Haggadæ, & conjungenda cum seqq. *כן "אלהינו* Sic Dominus Deus noster adducat nos, &c.

6. In §. 10. Majemonides: *ומברך ברכת המזון.* Censor: *Recitat Benedictionem cibi capiendi, pro; Benedictionem cibi capti, Gratiarum actionem; inverso votorum ordine.* Vide Th. 32. Quum istiusmodi interpretem video & lego, videre mihi videor *סומא בארובה cecum in fenestra,* quæ in platea geri videat, enarrantem.

XXV. Deinde, versioni huic Majemonidis subjicit Collationem illorum cum Rituali Judæorum Italicorum & Hispaniensium. Hæc Collatio nihil ad causam meam facit, unde eam prætereo. Ego quidem illud Rituale, cujus meminit, non habeo: sed habeo Librum Precum, juxta consuetudinem Judæorum Hispaniensium. Ritum etiam eorundem in festo Paschatis, descriptum legi in Abarbenele in libro פסח fol. 60. 61. 62. unde nonnulla hic proferre possem, & Censorem in quibusdam judare, si ad non necessaria delabi esset animus. Sed transeant.

XXVI. Tertio, monet Censor, quæ in Judaicâ istâ Paschali cœnâ observanda sint, eaque colligit & disponit: exinde ea notat, quæ Dominus noster Jesus Christus desumserit, & quasi mutuatus sit à Judæis, ex cœna ista Paschali, atque ad sacram suam Cœnam accommodarit, quæ examinare, itidem nihil ad meam causam attinet. Quædam in progressu ipso, datâ occasione, sub incudem accuratiùs revocabuntur.

Unum dumtaxat non est mihi prætereundem. In Thesi meâ xxv. doceo ex Hebræis, *Agnum assum in Cœnâ Paschali in mensa appositum, olim vocatum fuisse etiam פסח של גופו* Corpus Paschatis, vel agni Paschalis; & quæro; *An forè Christus ad hanc locutionem alluserit* (in verbis scil. Institutionis istis; *Hoc est Corpus meum, &c.*) & subjicio; *Hæc conjectura probabilior fortassis videri possit, quam illorum, quæ hæc verba conferunt cum illis quæ habentur in Legendâ Judaicâ Paschali, הוּא לַחֲמַת עֵינַי* Hic est Panis afflictionis, &c. *Sed in medio hoc relinquimus, & nihil asseveramus.*

Censor meus contra existimat; *Christum verba illa substituisse in horum lo-*

cum; *חם לחם עניא* Hic est Panis Afflictionis, &c. Item; Hoc est Pascha, &c. & addit: *Buxtorfius* putat, Christum in his alludere ad id, quod *Judæi* Agnum mense impositum vocant *כספסל* *ש* *ל* *נפול* Corpus ipsum Agni. Verum in formula consecrationis ipsius non dicunt; Hoc est corpus Agni, &c. sed; Pascha istud nos edimus, &c. vel; Hoc est Azymum, quod nos comedimus, &c. Hæc est ipsius animadversio.

At ubi ego dixi, *me putare*, Christum in his ad id, quod proposui, alludere? Qui quærit, *An fortè hoc ita est?* num is dicit, *se ita putare?* Ego non puto. Aut, an qui indefinitè, & dubitanter dicit; *Hæc conjectura probabilior fortasse* (nota, adverbium dubitandi, non affirmandi vel asseverandi) *videri possit, quàm alia:* & qui disertè addit; *se id in medio relinquere, & nihil asseverare*, dicit, *se ita putare?* Neq; hoc puto: nisi *Putare*. sumatur pro *Dubitare*, *Hesitare*.

Sed esto; Putem hoc, & nunc dico, æquè probabilem mihi videri, atque alteram, hanc conjecturam: quia verba magis conveniunt, quid inde? An in re dubia non licet mihi dubitare, & cum dubitatione in aliquam sententiam inclinare? Putet ipse aliter. Ego in medio reliqui.

At, inquit Censor, *In formula consecrationis ipsius non dicunt*, Hoc est corpus Agni, &c. sed, Pascha istud nos edimus, &c. vel; Hoc est Azymum, quod nos comedimus, &c.

Sed 1. quis ipsi dixit, Christum in hac loquutione ad formulam consecrationis Judaicæ respexisse? Hoc enim fundamentum substernit, Christum in hac loquutione ad formulam consecrationis Judaicæ respexisse, ac proinde hanc suam conjecturam esse magis verisimilem, quàm eam, quam ego proposui. Procul dubio ex revelatione aliqua hoc habet, qui ut hîc Censorem, sic alibi Revelatorem agit.

2. Quæro, An existimet, Verba illa Christi, *Hoc est corpus meum;* quibus hæc respondent ipsius opinione, etiam esse formulam consecrationis?

3. Scire velim, ubi illa formula Consecrationis extet, ubi *Judæi* in Consecratione aliqua dicant; *Pascha istud nos edimus;* vel; *Hoc Azymum quod nos comedimus?*

Ego hanc consecrationem in nullo Rituali Judaico, neq; etiam in libris Precum, vel alio ullo authore, invenio.

Extant quidem hæc verba in Aggada vel Lëctione Paschali, verum non ut formulæ consecrationis, sed per modum narrationis, lëctionis, vel certè formulæ devotionis, & exercitii sacri. Videamus verba ipsa, & formulam illam totam, ex Majemonide, ut Lectores de ea judicare possint:

Majemonide §. 4. & 5. habentur, esse verba consecrationis, nego. Negant mecum Hebræi. *Haggadah* illa non continet Consecrationem rerum istarum: singula, quæ consecratione opus habent, & consecrari ab illis solent, alias habent formulas. In *Colbo* fol. 52. col. 3. דהנה אין זה רק ספור דברים *Haggada* non continet nisi narrationem quandam vulgarem vel popularem. Abarbenel in פסח זבח פסח, ad illa *Aggadæ* verba, scribit fol. 45. col. 2. Rabbi Gamaliel explicat in hac *Mischnâ* nobis res, quæ absolutâ necessitate recitandæ & commemorandæ sunt in hac nocte, ita ut, si vel una illarum omittatur, non dici quis possit defunctus officio suo. Etiam si enim quis comederit Agnum Paschalem, *Azyma*, & *Amarâ*, non satisfecit, nisi etiam בפסח ענינים בפסח enarraverit sensum, h. e. finem & scopum illorum ore suo. *Haggadæ* Lectio præcedit cœnam: Benedictiones & consecrationes sequuntur, & comitantur usum & esum singularem specierum.

2. Quæ solennes & consuetæ sint rerum Paschalium consecrationes, constat. Benedictio recitatur super *Vino*; Benedictus qui creas fructum vitis: Benedictio sanctificatur vel consecratur *Festum*, quam formulam vide infra in his *Vindiciis*. Super *Lotione manuum*: Benedictus, &c. qui sanctificavit nos præceptis suis, & præcepit notis *Lotionem* manuum. Super *Tortâ*, quæ inter tres *suprema* jacet; Benedictus, &c. qui producit panem è terra: Super *Tortâ dimidiâ*: Benedictus, &c. qui sanctificavit nos præceptis suis, & præcepit nobis esum *Azymorum*: Super *Oleribus*: Benedictus, &c. creans fructum è terra. Super *Amaris herbis*; Benedictus, &c. qui sanctificavit nos Præceptis suis, & præcepit nobis esum *Amarorum*: Super *Chagigah*: Benedictus, &c. qui præcepit nobis comedere מן הדבוח de Sacrificio. Super *Agno Paschali*: Benedictus, &c. qui præcepit nobis comedere Pascha. Hæ sunt Benedictiones & Consecrationes omnes, ut puto, veteres & recentes, apud Judæos usitatae in Cœna Paschali.

At possunt, inquit, hæc accenseri Consecrationibus.

ry. Possunt sanè: sed præter mentem & scopum Judæorum, uti visum. Imò non possunt: quia sic gemina foret consecratio *Azymorum* & *Amarorum*: & verba ipsa nullam consecrationem præferunt.

Et si possunt tantum accenseri, qui tam confidenter dicit, esse consecrationis formulam?

3. Quod porro dicit Cenfor; *His consecrationibus debet accenseri & hæc formula, הוּא לַחֲמֵי* Hic est panis, &c.

Satis pro imperio dicit: *Debet, inquit, accenseri.* At quo jure? An quia Judæi ita volunt, de quorum ritibus agitur? Minimè. An quia res & sensus illorum verborum id postulat? Non magis. Videamus, & proferamus *Lectori* sententiam integram, ut tutò & solidè de ea judicare possit:

Est

Est illa Exordium Haggadæ, & ita habet: הָאֵל לֶחֶמָה עֲנִיָּא דִּי אֲכָלוּ אֲבֹהֵתָנָא & ita habet: h. e. *Ejusmodi panis pauper* (qualis scilicet hic est) fuit, quem comederunt Patres nostri in Aegypto: *Quicumque esurit, veniat & comedat, quicumque opus habet, veniat, & Paschatizet.* חֶמְאָה עֲנִיָּא est, *Ejusmodi, Talis panis.* Hinc in quamplurimis editionibus est, כֶּהָאֵל *Sicut hic panis.* Sic Judæi Germani reddunt: *Als dz/ist dz armlich brot/dz vnsere Vorderen gessen/haben* &c. Multa de sensu horum verborum ex Hebræorum Commentariis afferre possem. Sed ex his æquus & cordat^o Lector haud difficulter ipse colliget, nullam ex istis verbis Consecrationem confieri posse vel debere. Nihil enim hic quod Consecrationem aliquam spiret: Nulla *ἁγιασμός*, nulla *ἁγιασμός* nulla *ἁγιασμός*. Lector Judaicus, ubi semel Legendam istam sacram inchoavit, continuo tramite pergit, &c.

XXVII. Et hæc de *Παρασκευῆ* Cenforis, progymnasmatibus loco, hac vice sufficiant. Non dubito, quin multis hæc legentibus non semel illud Hebræorum de Cenfore meo in mentem venerit, קֶשֶׁט עֲצָמָךְ וְאַחֵר כִּד קֶשֶׁט אֲחֵרִים *Orna prius teipsum, postea ornato alios*, quod legitur in Talm. Metzia fol. 107. 2.

XXVIII. *Ἐργασίαν* five *Ἐκδίωξιν* ipsam quod attinet, duodecim in ea numerat Cenfor Articulos reprehensionum mearum injustos, justas vindicias promeritos. Ordine illos pervideamus & recenseamus.

XXIX. Primus Articulus, seu prima Reprehensio hæc est: SCALIGER dicit; *Duplici cœnâ fungebantur in ritu Agni Paschalis.* Deinde: *In alterâ (cœnâ) quedam canebantur ἱερατικὰ & ἁγιαστικά & vocabatur סְעוּדָה מִפְסָקָת.* Hæc enim duo conjungit Cenfor.

Ego ad primum dico; *de hac duplici Cœnâ, eo sensu ut Scaliger accipit, nec Digesta Talmudica, nec libros ipsorum Rituales quicquam habere.*

Addo; *Alio vero sensu dici aliquo modo posset, illos duplici cœnâ sanctos esse in ritu Agni Paschalis; quatenus nempe & Sacrificium diei, & Agnum Paschalem, in ea cœnâ confumebant.*

Subjungo *rationes duas*, non ex meo cerebro effictas, sed ex Judæorum libris petitas, cur post Carnes Sacrificiorum demùm Agnum Paschalem comederint: 1. *quia nonnisi nocte serâ solebant Agnum comedere*: 2. *quod credant, Agnum nonnisi a jam saturis esse comedendum.*

Ad alterum dixi: *Scaligerum id sine teste dicere: Libros Hebræorum nihil habere de ejusmodi duabus cœnis (quarum scilicet altera dicta fuerit סְעוּדָה מִפְסָקָת).*

XXX. CENSOR meus quid ad hæc? quomodo Scaligerum defendit? quomodo me refutat?

I. Dicit; *Unam quidem fuisse Cœnam, at cujus tres veluti fuerint partes; pro triplici*

plici nimirum lotione manuum; Prima prævia & quasi præparatoria, quæ poculum primum benedicitur, & exhauritur, prima manuum fit lotio, *πικεῖδες* benedicuntur, & degustantur, puerorum interrogationi satisfiit, Haggâda recitatur, & res mensæ impostæ consecrantur & destinantur ad sacrum epulum, ac deniq; secundum poculum evacuat, &c. Secunda, Cæna ipsa iusta ac vera; incipiens à secunda manuum lotionem, in quâ tortæ azymæ & *πικεῖδες* benedicuntur, & degustantur denuò, &c. Tertia, *Ἀποδοκῆ*, quæ nempe incipit à tertia manuum lotionem, quam sequitur poculum tertium, quartum, & si liber, quintum. Et hanc esse dicit eam alteram Cænam, de qua Scaliger loquitur, quamq; appellet *ἀεῖπρον δόπλιον*, *יְסוּדִין עִיקָמוֹן*, *מִפְסַת מַפְסָה* Secundas mensas, in qua *ἔξιλασιαὶ* & *δραχμασιαὶ* quedam canebantur. Neq; enim Scaligerum procul dubio aliter duas voluisse Cænas esse, quam duas Cænae unius partes insignes atq; distinctas.

II. Dicit; Buxtorfius ipse duas facit & agnoscit in eâ nocte veluti Cænas; Unam Ordinariam, in qua carnem *תְּמִיד* Jugis sacrificii & carnem *חֵלֶב אֵשׁ* victimæ, seu sacrificii illius festi; alteram verò, in qua Agnum Paschalem ipsum comedebant. Hinc infert;

Si Buxtorfio licet duas sic facere ex una cænas, h. e. cænae partes, quidni pariter Scaligero (& meliori quidem jure) liceat unam facere ex Agno & *חֵלֶב אֵשׁ* (nam hæc simul & conjunctim edebantur, ut ex Majemonide liquet) alteram ex secundis mensis seu *עִיקָמוֹן*, quas modo diximus fuisse tertiam veluti Cæna Paschalis partem, à tertia manuum lotionem inchoatam.

III. Quod *מַפְסַת מַפְסָה* dicitur (uti vult Buxtorfius) Cæna quæ jejunium præcedit, non impedit quò minus *יְסוּדִין עִיקָמוֹן* Cæna Paschalis dicatur etiam, atq; dici possit *מַפְסַת מַפְסָה* *ἀεῖπρον δόπλιον* cum ejusmodi *עִיקָמוֹן* revera clauderetur, & absolveretur cæna illa, &c. Et mox: Nam *עִיקָמוֹן* est *ἀεῖπρον δόπλιον*, & dici potest *מַפְסַת מַפְסָה*.

Hæc sunt, quæ pro Scaligeri defensione in medium adfert. Habet præterea in primo hoc Vindiciarum articulo alia duo, de *תְּמִיד* & *חֵלֶב אֵשׁ* quæ me speciatim tangunt. Primò itaque videbo, quam appositè & solidè defendat Scaligerum: postmodum etiam de meis respondebo.

XXXI. Dico ergo ad hæc:

I. Illum non directè respondere ad meas reprehensiones. Non est quaestio hîc, In quot veluti partes à Cappello, à Scaligero, à me, à quovis alio, Cæna Paschalis possit dividi? Sed; An ex libris Hebræorum disci, vel doceri possit, Judæos duplici cæna, id est, Hebraicè, *בְּשֵׁיטִים מַפְסָה* functos esse? Ego dico, nec Talmud, nec Ritualia Judæorum, aliquid hac de re habere. Probandum ergo illi erat, istos libros aliquid de duabus Cænis dicere; vel saltem distinctio, quam proponit, ex libris Hebræorum probanda ipsi erat. Cùm de Hebræorum

Hebræorum probanda ipsi erat. Cùm de Hebræorum ritibus agimus, non figmenta nostræ cerebri, non nostras imaginationes, sed illorum doctrinam, illorum verba proponere debemus, aut saltem ita, ut, sicubi opus, quæ proferimus, illorum testimonio probare possimus; maximè cùm profitemur, nos nostra ex Hebræorum ritibus & ritualibus collegisse.

2. In descriptione Partis primæ hujus Cœnæ, quam à poculo primo incipit, & in secundo poculo terminat, notandum 1. omisam esse à Censore קדוש יום Sanctificationem vel consecrationem diei. 2. malè dictum esse, quod *hic* *πικρὶδες* sive herbae amaræ benedicantur & degustentur: Uti enim supra visum; ad poculum primum intinguntur & benedicuntur, non מרורים Amara, sed ירקות cætera olera: Et, si maximè ex defectu aliorum olerum, amara intingantur & comedantur, super illa tamen hoc casu ea benedictio dici solet ac recitari, quæ dicata est לירקות Oleribus, non quæ *πικρὶδαις* quia sc. illorum locum subeunt. Vide Majemonidem in Talmud Pefach. cap. 10. in Commentario super Mischnajoth. 3. nescio unde illam consecrationem desumat, quando dicit, *In istâ cœnæ parte primâ etiam res mensæ impostas consecrari & destinari ad sacrum epulum.* Ego talem consecrationem, vel etiam ejus mentionem, nullam in Majemonidis quinque primis paragraphis seu Aphorismis reperio. Nam usque ad evacuationem poculi secundi nullæ aliæ benedictiones recitantur; nisi Benedictio ordinaria super vinum: Formula consecrationis diei: Benedictio ירקות olerum: & Benedictio lotionis manuum. 4. quod in descriptione secundæ, (quam constituit ipse) Paschalis Cœnæ, partis dicit, *πικρὶδες* degustari denud; frustra dicit. Hic jam primò degustant. Altera enim intinctio fit cum herbis amaris; prior, cum cæteris oleribus.

3. Si Cœna Paschalis in tres partes dividenda, & Scaliger ad tertiam hic respexit, cur non dixit; *Triplici Cœnâ fungebantur in Ritu Agni Paschalis.* Et si ex suo sensu, vel suâ propriâ partitione illius Cœnæ, ita loquutus est, præter Hebræorum mentem; Cur non, ut Censor, addidit, *Duplici* veluti Cœnâ fungebantur; cur non paulò clariùs se explicavit?

4. Quis Censori dixit, hanc fuisse Scaligeri mentem? Ego longè aliud ex ejus verbis colligo: Et primò quidem ex eo, quod Scaliger dicit, *Alteram hanc Cœnam vocatam fuisse סעודה מפסקת, Vocabatur, inquit, סעודה מפסקת.* Quando sic vocabatur? *Florentibus opibus Judæorum, ac templo stante.* A quibus verò sic vocabatur? Procul dubio à Judæis. Ergo longè aliud spectavit, & in animo habuit Scaliger, quàm ipsius Vindex: secundò, ex collatione Alterius Cœnæ Paschalis Scaligeri; & tertiæ partis Cappelli, iterum aliud deprehendo; Cùm de differentia hujus alterius cœnæ Paschalis,

tanquam *Mensarum Paschatis Secundarum*, & aliorum solennium, agit Scaliger; dicit; Illam non solum ex *potione*, que circumferebatur, constituisse, sed sua etiam habuisse esculenta; Ait enim; *In locum enim bellariorum* (quæ nempe in mensis secundis aliorum solennium convivorum apponebantur) *afferebatur* (nempe in alterâ istâ Cœnâ agni Paschalis, seu, in Mensis ejus secundis) *in Tryblio acetarium ex intybis & lactucis agræstibus, quorum quia tristis succus, & amarus, propterea ex aceto, ac aliis nescio quibus, embamma conficiebatur, in quod azyma, & amara illa olera intingebantur.* Ex his verbis ego aliter non possum colligere, quàm Scaligerum censuisse, in Mensas secundas Cœnæ Paschalis, præter potionem circumlatam, allata fuisse, loco bellariorum aliâs usitatorum, Olera amara, Acetum, Embamma, Azyma, & his quoque in mensis istis secundis fruitos esse convivas. Ad quid enim intingebant, nisi comederint? Hæc, ut mihi quidem videtur, fuit Scaligeri sententia, nec, quomocunque ejus verba considerem, explicem, resolvam, possum aliud ex illis elicere. Et ita quoque alii magni Viri intellexerunt. Sic differt Dominus Beza in Annotationibus majoribus ad Matt. 26. v. 20. ex Scaligero: *In has verò secundas mensas, pro bellariis inferebatur, &c.* Quæ verò est ratio tertiæ illius Judæorum Cœnæ Paschalis partis, que à tertiâ lotionem incipit, & quam sequitur poculum tertium, quartum, & si libet, quintum, de qua vult intelligenda & capienda esse Scaligeri verba, ipsius Vindex? Illa constabat ex nuda & mera potione tertiæ, & quarti, vel etiam quinti poculi, si lubuerit. Nihil hîc amplius esculenti pro mensis secundis inferebatur, nihil quicquam à convivis amplius, post tertiam lotionem, & tertium poculum, gustabatur, nil de agno, nil de herbis amaris, nil de azymis. Non mihi dicenti hoc credi velim, sed ei, quem ipse delegit, arbitro, Majemonidi. Paragraphus Majemonidis decimus ita habet: *Postea manus lavat* (tertiâ scilicet, à qua lotionem Censor dicit incipere Tertiam & ultimam Cœnæ partem, Scaligero intellectam per alteram Cœnam, seu Mensas secundas) & *recitat Benedictionem cibi capiendi* (ut D. Cappellus reddit; pro, *Cibi capri*;) *super poculum tertium, ac postea miscet poculum quartum, & absolvit super illud* לְרֵחַ הַקָּדוֹן Hymnum, *recitatq; super illud benedictionem Cantici, estq; hymnus iste*; *Laudente, Domine, omnia opera tua, &c. recitatq; benedictionem, Qui creat fructum vitis; neq; postmodum quidquam gustat totâ illâ nocte, exceptâ aquâ, &c.* Hæc est descriptio tertiæ illius, quam Vindex facit, Cœnæ partis, quam apparet esse longè aliam, quàm eam, quam descripsit Scaliger, nec quicquam ut aliâs, bellariorum, esculentorum, vel loco illorum, habuisse. Ne quis autem rituum Judæorum ignarus existimet, ac si vel ante poculi tertiæ libationem, vel post eam, inter tertium scilicet, & quartum poculum, aliquid eorum

rum comedissent, quorum meminit Scaliger, audiat præcedentem Canonem nonum ejusdem Majemonidis, qui continet descriptionem finis seu clausulæ secundæ partis, quam nempe constituit Cenfor, seu Primæ Cœnæ Scaligeri, ex ipsius mente, quemque canonem etiam notare debuisset pag. 191. lin. 3. ubi dicit, descriptionem secundæ partis Cœnæ Paschalis contineri in Majemonide §. 6. 7. & 8. addere debuisset & 9. *Postmodum, inquit Majemonides, producitur convivium, editq; & bibit unusquisq; quicquid ipse libet edere & bibere (ex iis nempe quæ mensæ imposita sunt.)* Postremò edit de Agno Paschali כַּיִת quantum est olive moles, neq; postea gustat ullum alium cibum: (Hoc autem tempore edit de torta azyma, quantum est olive moles, neq; postmodum gustat quidquam) ut hic sit finis convivii illius, (hoc est, edendi in illa nocte) & ut gustus (seu sapor) carnis Agni, vel Azymæ tortæ sit in ore ejus: esus enim ejus est de Præcepto. §. 10. Postea manus lavat, &c. ut antea. Judicet jam quivis, num ea Scaligeri fuerit mens, & eò possint ipsius verba trahi, quò trahuntur ab ejus Vindicæ? Meus certè spiritus id videre nequit; sed רוּחַ אַחֲרַת עֲמוּרוּ spiritus alius est cum Vindice. At animus meus mihi dicat, quemvis, nullo præjudicio occupatum, dicturum אִין רֵאִי זֶה כִּרְאִי זֶה Non videtur hoc esse, sicut illud, quod in similibus Talmudici usurpant. Sed de hoc iterum dicetur infra Th. 36.

5. Quod dicit, *meipsum quoque facere & agnoscere in ea nocte duas veluti Cœnas; ac proinde, si mihi hoc licet, quidni pariter id Scaligero, & meliori quidem jure, liceat, &c.* Respondeo, nimis liberaliter Cenforem mea verba exponere. Ubi unquam feci & agnovi duas Cœnas? ubi unquam disertè dixi, *duas fuisse in Paschate Cœnas*, quod me dicere facit in secundo Articulo pag. 194. & 195. scribens; *quomodo ipse Buxtorfius dicit, duas fuisse in Paschate cœnas.* Ubi quæso? Dixi, *Alio verò sensu dici aliquo modo posset, illos duplici cœnâ functos esse in ritu Agni Paschalis.* An hoc est duas facere & agnoscere Cœnas? An hoc est dicere, duas fuisse in Paschate cœnas? An qui dicit, *dici aliquid aliquo modo posse*; dicit, *illud esse?* Imò an dicit, *illud rectè dici, dicendum vel asserendum esse?* Ego nullos unquam novos ritus inveni, & necdum illud facere est animus. Præterea huic rei nihil superstruxi, sicut illi sententiæ Scaligeri, & aliorum, de Mensis secundis in Cœna Paschali, superstructum fuit; Christum in illâ alterâ Cœnâ Sacramentum Cœnæ instituisse, aut illam in suam Cœnam commutasse.

An meliore jure jam liceat, seu Scaligero, seu D. Cappello, ex Agno & חַגֵּי־וִיקְטִימָה seu Victimâ festi, unam facere cœnam, & alteram ex Mensis secundis illorum, quæ, uti modò vidimus, duplicis tantùm, vel si libuerit, triplicis poculi libatione, & hymni decantatione, nullo planè cibo, constabat

quam mihi (quod tamen nunquam feci) ex חגגה & חספא Agno & Victimâ festi, Lectoris æqui arbitrio committo.

6. Quod dixit Scaliger; Alteram Cœnam, seu Mensas secundas Paschatis, ut & Pentecostes, & Scenopegias, à Judæis olim appellatas fuisse סעודה מפסקת; ad hoc

Ego dixi; Scaligerum hoc sine teste dicere, Libros Judæorum nihil hac de re habere: Me aliquid de tali convivio vel cœnâ quidem invenire in Ritualibus Hebræorum, sed alio sensu, aliis in locis, & non nisi in duobus: In Paschatis, Pentecostes, & Scenopegias festis, nihil quicquam ea de re extare.

Quomodo hic defendit Scaligerum ejus Vindex? Nempe inquit, quòd סעודה מפסקת dicitur (uti vult Buxtorfius) Cœna, que jejunium precedit, non impedit, quo minus סעודה מפסקת עיקרית Cœna Paschalis dicatur etiam, atq; dici possit סעודה מפסקת דעיון אפולטיאן, cum ejusmodi עיקרית revera clauderetur & absolveretur cœna illa. Et mox: Nam עיקרית dici potest סעודה מפסקת.

Respondéo; Cenfor hîc iterum extra chorum saltat, nec prout oportebat, meos ictus retundit & repellit.

Non est quæstio; Quomodo hæc Cœna pars vocari possit? sed quæstio est, An Scaliger rectè dixerit, eam sic vocatam fuisse? Scaliger enim non ait; Vocari potest סעודה מפסקת sed; Vocabatur: nempe à Judæis, florentibus ipsorum opibus, ac templo stante, ut verba ejus proximè præcedentia habent.

Ergo ad liberandum Scaligerum, probandum fuisset Vindici; Hanc Cœna Paschalis partem vocatam sic fuisse à Judæis: Testes hîc erant producendi Hebræi. Ille verò horum nihil facit; sed duntaxat ait; quòd alia Cœna sic (ut ego volo) appellata fuerint, id non impedire, quòd minus & hæc sic vocetur. Imò impedit, quia illæ, quas ego nomino, solæ sic à Judæis vocantur, & nullæ aliæ. Neque ego sic eas appello: sed Judæi in suis ritualibus. Quærat & inveniet. Addit, Et vocari possit; Non quæritur, quid dici possit, sed quid sit. Et nostrum non est novas appellationes Judæorum rebus & ritibus imponere. Quin imò non potest etiam; Verbum פסחא enim non respondet Græco ἀπολύειν, sed verbum פסחא. Illud Græco πᾶσαι respondet. Sed hoc perinde est; Dici possit, non possit, apparet, me justè Scaligero hîc notam apposuisse.

Et sic vidimus, quàm fortiter à nostro Cenfore Magnus Scaliger sit defensus in hoc Articulo.

XXXII. Nunc, ut plenè illi satisfaciam; non reticendâ mihi sunt ea, quæ, ad me solùm spectantia, ab ipso producentur. Horum sunt duo.

XXXIII. Primò quærit; Quomodo dicam, In priore Cœnâ Judæos edisse carnem.

fi veniat seu concurrat cum Pefach (Agno Pafchali) tum illud prius comeditur, ut Pafcha comedatur post satietatem.

Nefcio quid magis apertè in hanc rem dici poffit. Itaque cùm hoc in Talmud ipfo doceatur, & quidem tanquam doctrina Mifchnica, quod vox תניא indicat, quæ præmittitur, non videtur effe ex novitio & hodierno, fed à veteri Judæorum ritu. Causam hujus rei etiam hanc legi: שלא תמצא בכילתו שום הנאה נשמית כי אם קיום המצוה *Ne ex esu ejus ulla percipiatur voluptas corporalis: sed ad folam præcepti observationem sint intenti*, in Comment. lib. Precum, fol. 94. col. 1.

Unde quod Majemonides dicit §. 7. videtur de Patrefamiliâs duntaxat ufurpandum, & levi deguftatione confecrationem comitante, non de communi & univerfali ejus esu, quæ fequitur §. 9. in Majemonide. Hæc de Primo,

XXXV. SECUNDUM quod, ex opinione & fententiâ D. Cappelli, fine magna & jufta caufa reprehendo in Scaligero, est: *quod Scaliger dicit duas pariter fuiffe in reliquis feftis cœnas.*

At verò hic committit 1. Fallaciam Compositionis & Divisionis; Non enim hoc totum est, quod sub numero 2. reprehendo; fed infuper addendum erat; *quarum altera à Judæis מפיסת סעודה dicta fuerit.* Et hoc est, ad quod præcipuè in fecundo hoc Articulo refpexi. Hinc tota mea Annotatio huc refertur, de quo verò jam in præcedenti Articulo primo dictum. De duplici Cœnâ Pafchali jam egi sub numero 1.

Sed quomodo defendit has duas Scaligeri Cœnas? *Verùm*, inquit, *cùm Buxtorfius ipse non neget, fuiffe in reliquorum Feftorum cœnis illud quod vocant מפיסת או סעודה* five Secundas menfas, aut Bellaria; *cur Scaligerum reprehendit, quòd dicat, fuiffe in illis feftis duas cœnas? non enim aliud vult Scaliger (uti modò jam dictum) quam duas fuiffe diftinctas unius cœne partes, &c.*

Mifera defenfio Scaligeri, & duplicis Cœnæ Pafchalis, reliquorumque feftorum. Si altera illa cœna simpliciter idem fuit Scaligero quod *Menfe fecunde*, vel Bellaria, cur maximis & folennioribus feftis tantùm duplicem Cœnam affignat? annon omnia prandia, omnes cœnæ, vel dierum folennium, vel hominum in re lautiore conftitutorum, fuerunt fic duplices? An in illis duntaxat folennibus feftis, Scaligero memoratis, Bellaria inferebantur? An סעודה מפיסת (quomodo Scaliger alteram hanc Cœnam vocat) etiam idem est quod *Menfe fecunde* Vel Bellaria? Hoc utique fequetur, & neceffariò dicendum erit, fi Scaligeri verba juxta mentem Vindexis ipfius accipienda. Quis verò hoc unquam audit? Cedò locos, authoritates aliquas Hebræorum. Certè קורי עכביש *Telas araneæ* texuit hic Vindex, quæ magno

magno illi Heroi nec pro vestimento, nec pro tegumento, multò minùs pro scuto, inservire possunt.

XXXVI. TERTIÒ & hoc Vindiciis suis dignum censuit, quòd Scaligerum hoc nomine reprehendam; quòd discrimen statuat inter secundas Paschalis, & reliquorum festorum mensas.

Quomodo verò hìc vindicat Scaligerum? At, inquit, negare non potest Buxtorfius, in Cœnâ Paschali, post tertiam lotionem, degustatam fuisse tortam Azymam, unâ cum Acetariis, eaq; intincta fuisse in Embamma, adjuncto tertio & quarto poculo, quæ ebibebantur. Hoc autem illud est, quod Scaliger vocat Secundas Paschalis cœnæ mensas, quasq; idèò dicit diversas fuisse à secundis aliorum Festorum mensis, quòd in illis apponerentur Bellaria (quod ipse Buxtorfius non negat) in istis verò loco Bellariorum essent *πίριδες cum tortâ azymâ*.

Quid audio? me negare non posse, in Cœna Paschali, post tertiam lotionem, degustatam fuisse tortam Azymam, unâ cum Acetariis, eaq; intincta fuisse in Embamma? Imò nego, & pernego, & meam hanc negationem confirmo manifestissimè ex Majemon. & omnibus recentioribus Ritualibus. In admirationem, imò stuporem dat me tam confidens asseveratio, & ingenuè profiteor, vel mihi, vel Censori meo, hìc fumum aut pulverem esse in oculis, alterutrumque necessariò cæcutire. Ego testor, me omni diligentia nihil simile invenire & cruere posse ex Hebræorum scriptis. Aliquid jam hac de re actum est paulò antè ad articulum primum: sed necesse est hìc repetere, & quædam addere, in gratiam eorum, quibus hæc non ita trita:

Tertia hæc lotio manuum, ea est, cujus mentionem facit Majemonides §. 10. Quando ea fit? Videamus Antecedentia & Consequentia, seu Comitantia. Antecedentia eam, habentur in præcedenti §. 9. Fiebat illa nempe, Posteaquam convivium est productum, & unusquisq; edit & bibit, quicquid ipsi libuerit: posteaquam edit de Agno Paschali כֹּזֵב: posteaquam nullum ampliùs ei licet gustare cibum, quòd gustus agni sit finis convivii illius (respectu nempe ciborum) & ejus sapor, ad recordationem præcepti, in ore ejus remaneat. Sic olim. Hodie post esum ultimæ tortæ azymæ, postquam itidem nihil ampliùs gustare licet. Hęc proximè antecedunt lotionem. Quænam verò sunt quæ eam comitantur, & proximè consequuntur? An degustatio Tortæ azymæ, vel acetariorum? Nihil minus. Quid ergo? Respondeat Arbiter noster Majemonides: Postea, inquit, manus lavat (tertiâ scil. vice) & recitat Benedictionem בְּרַכָּה לְכֹזֵב cibi Capiendi (ut D. Censor exponit) super poculum tertium, ebibitq; illud, ac postea miscet poculum quartum, & absolvit super illud הלל את ה' Hymnum, recitatq; super illud Benedictionem Cantici, &c. neque postmodum quidquam gustat totâ illâ nocte, exceptâ aquâ. Licet tamen adhuc infundere poculum quintum (si quis velit) &c. Ex his apparet, Tertiam hanc:

lotio-

lotionem manuum (à qua Cenfor noster vult inchoari mensas secundas Cœnæ Paschalis) nihil sequutum fuisse, nisi *Libationem poculorum duorum, vel etiam, si quis delectatus fuerit, quinti, cum recitatione Benedictionis sive Gratiarum actionis à mensa, Consecrationis, & Hymni solennis.* Ciborum, Carnium, Azymorum, Acetariorum esui, finis erat impositus ante tertiam lotionem, & ante tertium poculum. Non possum satis mirari hanc fiduciam, quâ ista adhuc in has mensas secundas ingerit & intrudit, & repero, vel turpiter ipsum falli, vel me crassissimo errore teneri, & glaucoma densissimum oculis meis objectum esse, ut quod video, in quod oculos intendo, nec videam, nec videre queam.

Cum Majemonide consentiunt reliqui omnes, & quidem, si quid video, manifestè.

Arba Turim, Schylchan Aruch, Ritualia celeberrima, parte primâ sic nobis referunt, Num. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. Numero dicam, & summatim perstringam: 1. Poculum primum, & quæ illud comitantur, lotio manuum prima, &c. 2. Poculum secundum, lotio secunda, comestio azymorum, acetariorum, carniû & paschatis, vel אפיקומן (his scil. temporibus, quo Paschali agno destituntur) & expressa prohibitio, ne quicquam postea comedatur, Numero 478. 3. Poculum tertium (cui Majemonides tertiam lotionem addit) cum sua consecratione solenni, & ברכת המזון *Benedictione mensa, h. e. Gratiarum actione mensa, poculum quartum, cum absolutione Hymni, &c.*

Et sic omnes alii, ut & libri Precum. Unde apparet, Esum omnium appositorum, & ipsius etiam agni *Paschalis olim,* & hodiè האפיקומן esum אכילת האפיקומן *Placenta* præcedere hanc tertiam lotionem, à qua D. Cappellus secundas Mensas inchoat. Non post tertiam lotionem, non post tertium poculum, non in Mensis secundis ista, quæ Cappellus dicit, edebantur, sed בשיקר in principali cœnæ parte. Probandum, & testimoniis Hebræorum declarandum, post tertiam hanc lotionem, post libatum tertium poculum, aliquid vel אפיקומן, vel אצמוזום comestum fuisse, vel loco Bellariorum appositum. Non sufficit hæc dicere, testibus idoneis sunt confirmanda; לא ראיתי לא האמנת; *Si hos non video, non credo.*

XXXVII. Seduxisse videtur aliquo modo D. Censorem meum hæc phrasis, ברכת המזון *Benedictio cibi,* quâ Majemon. utitur in §. 10. quando ait: ואחר כך נוטל ידיו ומברך ברכת המזון על כוס שלישי. Hic enim eam Benedictionem intellexit quam recitare convenit ante mensam: nam sic reddit; *Postea manus lavat, & recitat Benedictionem ברכת המזון cibi capiendi super poculum tertium, ebibitq. illud.* Sed præter mentem Hebræorum; ברכת המזון

Benedictio cibi, non est *Benedictio cibi capiendi ante mensam*; sed est, *Benedictio cibi capti*, *Precatio post mensam*, *Gratiarum actio*. Hinc Pater meus in Synagoga Germanicâ pag. 436. novæ editionis, reddidit; *Bâttē darnach ab Tisch*. Locutio desumpta ex Deut. 8. v. 10. ושבעת וברכת את ה' אלהיך. *Cum comedisti, & saturatus es, benedices Domino Deo tuo, propter terram optimam, quam dedit tibi*. Unde Rabbini inferunt; שברך הש' אחר שנאכל ושבע ut *benedicamus Deo Opt. Max. posteaquam comedimus & saturati fuerimus*. Gratiarum actio est prolixa, quatuor partibus constans, quarum prima vocatur הון ברכת, & dicitur esse composita à Mose: *secunda*, ברכת הארץ, quam dicunt ordinasse Jehosua: *tertia*, ירושלים, quam volunt ordinatam à Davide & Mose; *quarta*, השוב והמטיב, quam dicunt à sapientibus posterioribus esse additam. Videatur ערוך שלחן in parte אורח חיים in אורח המזון הלכות ברכת המזון, ubi de formulis ejus agitur, & apparebit veritas: fusius verò in לבוש התכלת sub iisdem numeris. Formula ejus extat in Majemon. in סדר תפלה. Præcipua etiam ex ista *Benedictione* refert Paulus Fagius, in Targum Deut. 8. In initium ejus est: בברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו ברוך הוא ברוך שמו; ואלהינו מלך העולם הון את העולם כד' בטובו וכו' h. e. *Benedicamus ei, de cujus bonis comedimus, & cujus bonitate nutriti sumus. Benedictus sit ipse, Benedictum sit nomen ejus. Benedictus sis. Domine Deus noster, Rex mundi, qui alis mundum totum, &c.* Vel hinc ergo iterum liquet, post Lotionem tertiam, quam continuo sequitur Poculum tertium, nihil amplius comedi solere; quia cum libatione illius poculi conjungitur Recitatio Gratiarum actionis à mensa. Itaque hîc revera, quod Hebræi ajunt; הפך קערה על פיה *invertit scutellam* (imò mensam) *super os ejus D. Cenfor meus*.

XXXVIII. QUARTUM & QUINTUM sequitur, quo Scaligerianæ ἀναμνηστικῆς Vindex in me animadvertit. Duo enim hîc conjungit.

Quartò, inquit, reprehendit Scaligerum, quòd vocat Secundas Paschalis cœne mensas ἀπ' ἰκομῶν Ἐπιχώμων, & קנוח; cum ei advessetur Rabbīnorum dictum ab ipso Scaligero productum, א'ין מפטירין אחר הפסח אפ' יקומו, μετὰ τὸ πάχα ἐκ ἀπολύσεως τὸ δεῖπνον Ἐπιχώμων.

Pace Antagomistæ mei, non reprehendo hoc nomine Scaligerum. Nam nullibi Scaliger dicit, Secundas Paschalis cœnæ mensas dictas fuisse ἀπ' ἰκομῶν. Dicit, Bellaria sic vocata fuisse, quod verum. Non reprehensionis, sed illustrationis causâ notam meam ad hanc vocem adjeci.

XXXIX. Quomodo verò vindicationem suam instituit? Verum, ait, ad Ἐπιχώμων quod attinet, agnoscit ipse Buxtorfius, tertiam azymam, que in finem Cœnæ Paschalis reservabatur, quæq; cum מרורים πικρῆς intincta in ארוסת comedebatur, dici etiamnum ab hodiernis Judæis אפ' יקומו.

Ambigüe hîc loquitur Cenfor, neque hoc dico; aut agnosco, quod ille me facit dicere & agnoscere. Agnosco, Tortam azymam dimidiam, quam hodierni Judæi, loco agri Paschalis comedunt, vocari ab illis אפי'קומן; non quam olim reservabant: nam de illa tortâ azymâ, à veteribus reservatâ, ego nihil hactenus legi, ac proinde dubito: multò minus hoc legi, veteres ejusmodi tortam Azymam in fine Cœnæ habuisse, quam appellaverint אפי'קומן.

Deinde notari velim, ultimam illam Agni Paschalis degustationem, post quam nihil amplius cibi gustabant, olim cum amaris & azymis, in חרוסת intinctis, factam fuisse: Sed istam Tortam azymam, quam hodiè Judæi in fine Cœnæ comedunt, quamque אפי'קומן appellant, non cum amaris herbis, sed folam, comedi solere: Sic enim scribitur in לבוש החור, in הלכות אהל אין צריך לרכו במרור ולא לטבלו בחרוסת כמו שהיה פסח num. 477. §. i. עושה הלל כזמן שהיה ב'ה קיים שהיה כורך כל שלשתן פסח מצה ומרור וטובלן בחרוסת ואוכלם יחד אנו אין עושין כן כי כבר שאנו ידי כולם ולא נשאר לנו לעשות זכר אלא בלבד h. e. Sed non opus est, ut eam (particulam de torta ultima) convolvamus cum herbis amaris, aut in חרוסת intingamus, sicut Hillel olim faciebat, stante adhuc domo sanctuarii, qui omnia ista trita, Pesach, Amara, & Azyma convolvebat, & in חרוסת intincta, simul comedebat. Nos non ita facimus, qui azymam antea his omnibus satisfecimus, nec ullum aliud memoriale nobis restat faciendum, nisi respectu Agni Paschalis solius, post saturitatem comedi soliti.

Quid porro inde infert Cenfor? Cùm igitur Scaliger secundas Paschalis cœnæ mensas nihil aliud esse velit, quàm tortam illam azymam cum אפי'קומן in Embamma intinctam, adjuncto poculo; quo jure eum Buxtorfius reprehendit, quòd mensas illas secundas vocet אפי'קומן Entzweites?

Ad hoc jam in superioribus est responsum, & ostensum, post Esuriam Agni, post poculum tertium, post lotionem tertiam, nullum cibum, neque etiam herbas, degustatas fuisse, secundum Hebræorum Ritualia. Si Scaliger hoc sensit, quod ipse Vindex, in eodem errore fuit, vel ego erro. Hoc ergo, ut suprâ quoque dictum, prius oportet demonstrare.

Præterea, ubi, & quibus verbis reprehendo Scaligerum, quòd mensas illas secundas vocet אפי'קומן? Scaliger hoc non facit: neque Buxtorfius eum hoc nomine reprehendit: Aerem itaque cædit Cenfor meus.

Pergit: Nec repugnat Magistrorum dictum, Οὐκ ἀποδώσει τὸ δεύτερον Ἐπιτάμια: nam in eo dicto אפי'קומן significat Bellaria, non verò tortam illam cum אפי'קומן quæ erat loco Bellariorum in aliis Festis usurpatorum.

Quamvis nihil hîc ad rem, tamen respondebo ἐκ περισσῆ. Omninò repugnat: nec impedit, quòd אפי'קומן ibi Bellaria significat: quia alia omnia cibaria

cibaria excludunt, dum ajunt, post פסח nihil amplius comedendum. Apponam hic brevem explicationem hujus Canonis, quæ legitur in Commentario libri Precum in 4. quæ sic habet: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כלומר אין עושין פלוס ולא סוים לאכילה ממיני מגדים כמנהג כל סעודות אלא בנמר האכילה בשנפטירין מסעודתן אוכלין כזית מבשר הפסח ולכך אנו אוכלין עתה כזית ממצה *est*, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן *h. e. Sensus hujus Canonis* non clauderent vel finirent hanc cœnam speciebus tragematum, sicut fit in omnibus aliis cœnis: sed in fine cœnæ, quando discedebant à sua cœnâ, comedebant de carne Paschatis, quantum est olive moles. Unde nos hodie similis magnitudinis particulam comedimus de torta azyma, in fine, ad memoriam agni Paschalis. Ubi hic apud veteres mentio azymorum, aut amarorum, post agni esum? Sic potius Agnus ipse præstaret vicem Menfarum secundarum. Magis difertè Obadias de Bartenora, qui negat, quicquam post Pascha, etiam Bellariorum loco, in hac cœna appositum vel usurpatum esse. Apertis verbis testatur hoc in Mischnajoth Pefachim cap. 10. ad §. 8. ad vocem אפיקומן, in Commentario suo: לאחר שאכלו את הפסח אין נפטירין מן הסעודה באכילת מיני מתיקה ופירות שרגילין לאכול לקנוח סעודה ואפילו במקומן שלא יאבד טעם הפסח מפיו *Postquam comederunt Pascha, non discedunt à prandio cum esu tragematum, aut fructuum, quos solebant edere pro bellariis, vel etiam quopiam alio, loco illorum, ne sapor agni perviret ex ore ipsorum.* En hic manifestè testatur, nihil אפילו במקומן etiam loco bellariorum fuisse adhibitum.

Denique ut aliquem colorem suæ sententiæ inducat, subdit; *Neg, aliâ fortè de causâ videtur dicta ista Torta Επιζωμων, quam quia in cœna Paschali illa eundem obtinebat locum, quem in reliquis Cœnis obtinebat Επιζωμων seu Bellaria.*

Cur ista Torta dicatur אפיקומן aut Επιζωμων (siquidem אפיקומן est Græcum Επιζωμων, ut videtur) haud equidem ita certò scio: hoc verò scio, neminem Hebræorum scribere, illam eundem in Cœnâ Paschali obtinere locum, quem in reliquis Cœnis obtinebant Bellaria. Omnes uno ore scribunt, illam esse זכר לפסח הנאכל על השבוע *זכר לפסח הנאכל על השבוע* Agni Paschalis in fine Cœnæ à saturis comesti, adhiberi loco Agni Paschalis, & ipsius vicem præstare, cum jam in hoc exilio, & extra terram sanctam, Agnum ipsis mactare & edere non licet, quod longè est aliud. Ideò verò scribunt, se Azymam, non verò Carnem assam in hunc usum adhibere, ne, si carnes comederent, videri possint Pefach edere extra terram suam. Tantum de אפיקומן.

XL. QUINTUM in quo injustè Scaligerum reprehendo, est Nomen קניח de quo sic scribit Cenfor: Ad קניח quod attinet, dicit Buxtorfius, Tortam ultimam cum acetariis dici קניח המון Absterfionem cibi, quod eâ abstergeretur sapor & gustus carniùm, quæ in præcedente Cœnâ devorata fuerunt.

Quomodo vindicat? Egregia verò, ait, reprehendendi tantum virum causa; quasi non possit Torta illa dici קינוח; quandoquidem, fatente ipso Buxtorfio, vocabatur קינוח המזון.

Respondeo; Cenfor meus iterum hîc mihi affingit, quod ego nec dixi, nec scripsi, nec somnia vi. Ubi ego unquam scripsi, Tortam ultimam (quam hodierni Judæi in fine Cœnæ Paschalis adhibent.) unâ cum acetariis dici קינוח המזון Absterfionem cibi? Quando vel ubi scripsi, Judæos cum Torta illa ultima comedere solere acetaria, sive herbas amaras? Ubi rationem reddidi, cur Torta illa ultima vocetur קינוח המזון? Nunquam de hoc cogitavi, qui ritum illorum non ignoravi, neque illud, quod paulò antè sub Thef. 33. ex Levusch hachor adduxi: Hoc unum: Quando vel ubi scripsi, Tortam illam ultimam vocari קינוח המזון Absterfionem cibi, quòd eâ abstergeretur sapor & gustus carniùm, quæ in precedente Cœna devorata fuerunt? Istañe ego scripsi? מעולם לא עלה זאת. Nunquam mihi quicquam horum in mentem venit. Imò ne verbulum quidè horum omnium dixi vel scripsi. Quâ igitur fronte scribit Vindex? Dicit Buxtorfius. Verba mea de hac voce hæc sũnt: קינוח Kinnûach, propriè est Absterfio, à radice קנה Abstergere. Solum autem, & nudè sic positum, non significat Bellaria; sed cum adjectione, קינוח סעודה Kinnûach sùdah, Absterfio convivii, quòd iis prima mense cibus abstergeretur. Sed hoc levius est. Quid in his verbis eorum, quæ mihi affingit? Ubi mentio Tortæ? ubi mentio acetariorum? ubi cæterorum, quæ me facit dicere. Sed non fatis.

Ut mihi in reprehensione meâ affinxit aliena: ita quoque idem facit bono Scaligero, quem defendit in eo, quod & ipse nunquam cogitavit. Ubi Scaliger scripsit, Tortam illam dici קינוח? Nuspiam. Quid ergo dixit Scaliger? Nam illæ (sc. mensæ secundæ) in aliis solemnibus, variis bellariis instruebantur, easq; (mensas secundas aliorum solemnium conviviorum) aut Græco verbo ἄφικουον, aut patrio קינוח Kinnûach vocabant. Nempe Scaliger dicit, Bellaria aliorum conviviorum vocari קינוח, non Tortam ultimam, quam Judæi hodiè adhibent.

Itaque cum umbris, & pro umbris, pugnat hîc Antagonista meus. Etenim vult Scaligerum defendere in eo quod nunquam dixit, & quod ego non carpsi. Torta illa ultima nuspiam à Judæis vocatur קינוח סעודה Absterfio Convivii; multò minùs, קינוח. Si vel me vult justè redarguere, vel Scaligerum defendere, probandum ipsi erit, Bellaria, seu Mensas secundas, aut Tragemata, vocari à Judæis separatim קינוח. Nam hoc est quod Scaliger asserit: & hoc est quod ego nego. Dicit; si קינוח סעודה vocantur, ergo etiam dici poterunt קינוח solum. Nego 1. consequentiam. 2. Non est quæstio hîc quid dici possit, sed quid olim à Judæis dictum fuerit: quia Scaliger scripsit.

psit *Vocabant*, (sc. Judæi) non *Vocari potest*. Itaque hîc planè extra oleas abreptus est Cenfor meus.

XLI. Et tamen, tanquam re præclare gestâ, triumphans quasi, & festivè sibi applaudens, progreditur ad Cameronem quoque à mea reprehensione vindicandum.

Eodem, inquit, pariq; jure, hoc est, nullo perstringit Cameronem, quòd dicat, benedictionem Tortæ azymæ vocari à Judæis $\Psi\Omega\text{P}$, cum non ipsius Tortæ, sed Poculi benedictio (uti vult Buxtorfius) sic ab ipsis vocetur.

Verba mea Th. 46. hæc sunt: In Myrothecio Cameronis Matth. 26. scribitur; Εὐδοξία hanc à Judæis vocari $\Psi\Omega\text{P}$ Sanctificationem. Non hæc Εὐδοξία Panis sic vocatur, sed ea quæ super Poculo recitatur.

Hæc sunt verba, quibus dicit me *Perstringere* Cameronem. Efto. Videamus verò, Jurène aliquo, aut nullo, id fecerim? Cameron dicit; *Benedictionem Tortæ Azymæ vocari à Judæis* $\Psi\Omega\text{P}$: Ego dico; *Istam Benedictionem non sic vocari à Judæis*: sed alteram, quæ super Poculo primo recitatur, & hoc nomine perstringo Cameronem. Antagonistæ meo ergò, Cameronem defendenti, probandum incumbit, *Benedictionem Tortæ azymæ vocari à Judæis* $\Psi\Omega\text{P}$.

Quomodo hoc probat? *Quasi* verò, inquit, si Poculi benedictio rectè dicitur $\Psi\Omega\text{P}$, Tortæ Azymæ, Acetariorum, & reliquorum ciborum, qui mensæ imponuntur, *Benedictio, non possit etiam dici* $\Psi\Omega\text{P}$; cum eadem sit illis omnibus appellationis illius ratio. Cur enim Poculi benedictio dicitur $\Psi\Omega\text{P}$, nisi quia formulâ Benedictionis, quæ illi præmittitur, poculum veluti sanctificatur; hoc est, ad usum sacrum destinatur? Eadem est autem reliquarum rerum, quæ mensæ imponuntur & benedicuntur, ratio. Atque eò omninò respexit Apostolus, quum dicit, cibos nullos ex se esse immundos, sed omnia fidelibus sanctificari per precationem; $\alpha\gamma\iota\acute{\alpha}\zeta\eta\tau\alpha\ \delta\iota\acute{\alpha}\ \lambda\acute{o}\gamma\omicron\upsilon\ \theta\epsilon\acute{\omega}\ \kappa\alpha\iota\ \epsilon\upsilon\lambda\omicron\gamma\epsilon\iota\omicron\varsigma$ 1. Tim. 4. 5.

Respondeo; hîc iterum extra chorum saltat, & longo hoc longo $\epsilon\delta\epsilon\iota\upsilon$ $\pi\rho\delta\ \epsilon\tau\epsilon\omicron\varsigma$ dicit. Probandum ipsi incumbere, *Benedictionem Tortæ azymæ à Judæis vocari* $\Psi\Omega\text{P}$; afferendâ hîc loca erant ex libris Precum, vel Ritualibus, ubi sic à Judæis vocetur. Ille verò probat, *Sic dici posse*, quod ego non nego, sed liberalissimè ei largior. Quidni sic possit dici? Sed hoc non est in Controversia. Nisi Vindex probaverit, à Judæis vocari *Benedictionem Tortæ azymæ* $\Psi\Omega\text{P}$; manebit, me jure optimo hîc notam hanc apposuisse ad observationem Cameronis. De hac verò Benedictione, sive Sanctificatione, vide plura inf. Thef. 71.

XLII. Istud itaque quod mihi, sub finem istius Paragraphi, impingit & inurit stigma; *Nimia est ista Domini Buxtorfii in magnis viris redarguendis περιεργία. & λεπτολογία*, me non tangit; cum manifestissimè, & ipsâ meri-

dianâ luce clariùs, hætenus ostenderim, me neminem magnorum istorum virorum sine justa ac sufficienti causa redarguisse. Si verò justè ubique id feci, quâ specie *nimum fecisse* dici potero? An nimiae *περιεργίας & λεπτολογίας* nomine conveniri potero, si pariter dixerò, Censorem meum ab initio statim Exercitationis ad locum Zoharis pag. 216. non rectè dicere; *מדרש* est *Schola, Academia, in qua sensus & expositiones ejusmodi allegoricæ docentur*. Ubi quæso didicit, vel legit, *מדרש* esse *Scholam, Academiam*? Non *מדרש*, sed *בית מדרש* id significat. Annon corrigendi, redarguendi, qui hæc in suis scriptis, tanquam magni Doctores in Israël, tytonibus intillant, ac propinant? Hæc non est *λεπτολογία*, sed *ἀκριβολογία*, quam non in vitio, sed in laude ponunt Hebræi, in Eruvin fol. 53. fol. 1. Instituitur illic comparatio inter incolas Judææ & Galilææ; quorum illi accurati & curiosi erant circa linguam suam, hi negligentiores & minus politi. De illis, incolis scil. Judææ, dicitur; *בני יהודה שהקפידו על לשונם נתקיימה תורתם בידם* *Homines Judææ, qui accurati fuerunt in lingua sua, in illorum manibus lex fuit stabilis, h. e. illi solidam eruditionem ac doctrinam habuerunt*: De Galilæis verò: *בני גליל שלא* *בני גליל, qui non accurati fuerunt in lingua sua, in illorum manibus Lex non fuit stabilis, &c.* Sic vagæ & fluctuantis scientiæ ut plurimum indicium est ista *καυτολογία, & ἀκυρολογία*. Itaque nimia potius mihi videtur D. Cappelli in magnorum virorum erroribus sine causa defendendis *περιεργία & σπερμολογία*. Ignoscat mihi, si ipsius sententiam, paululum immutatam, ipsi regeram. Qui dicit alteri; *כספך היה לסינים* *Argentum tuum conversum est in scorias*: vicissim audit; *סבאך טהול במים* *Vinum tuum dilutum est aquâ.*

XLIII. SEXTUS Articulus:

Scaliger scripsit: *In locum bellariorum afferebatur in tryblis acetarium ex intybis & lactucis agrestibus, quorum quia tristis succus & amarus, propterea ex aceto, ac aliis nescio quibus, embamma conficiebatur, in quod azyma & amara illa olera intingebantur. Vocabatur חרוסת. Id hodiè conficitur ad spissitudinem illius embammatis, quod vulgò Mustaceam nonnulli, omnes autem Galli Mustardam à Sinapi vocant. Erat enim satura olerum amarorum, que aliis ejusmodi spissabatur. Illius mentio crebra in Digestis Talmudicis, Titulo פסחים פסחים &c.*

Ad hæc verba notavi ego: *Gravissimè hie hallucinatus est vir summus: hallucinationem hanc per quatuor puncta expono;*

XLIV. Quid ad hæc Censor meus?

Sextò, inquit, reprehendit Scaligerum; quòd dicat, loco Bellariorum (quereliquis canis, secundis mensis inferebantur) illata in Cæna Paschali fuisse in tryblis acetaria ex intybis & lactucis agrestibus.

Hoc non est, quod sub sexto numero reprehensum volui: id enim jam præcesserat. Pergit;

Ubi tres notat gravissimas, scilicet, magni illius Viri hallucinationes.

Non tres, sed quatuor noto. Et quod dico, Hic gravissimè hallucinatus est, non de unaquaque dixi, sed de toto paragrapho, qui quatuor hallucinationes comprehendit.

1. Quia חרוסת non fuit acetarium, sed spissum Embamma, ex Variis fructibus, cum Vino & Aromatibus coctum. Sic Cenfor primam hallucinationem exprimit, à hæc notatam.

Quomodo defendit? Scaliger, inquit, non ignoravit, imò exsertè agnoscit illud חרוסת, & quidem quale à Buxtorfio describitur: ait enim, fuisse ad spissitudinem illius Embammatis, quod vulgò Mustaceam, Gallè Mustardam vocant, nec illud חרוסת confundit cum acetario, cum dicat, istud in illud intingi, acetariumq; constare ex intybis & lactucis agrestibus. Quid hic est, queso, quod jure reprehendere possit in Scaligero Buxtorfius? An fortè istud, quod dixit, Embamma dictum חרוסת confectum fuisse ex aceto, & aliis nescio quibus; cum non ex aceto, sed ex vino affuso conficiatur, ex hodiernorum Judeorum ritualibus.

Sic Cenfor meus. Ego verò respondeo, illum non satis benè meam mentem vel percepisse, vel expressisse. Itaque magis disertè & perspicuè me explicabo.

Scripti hic, Scaligerum non distinctè satis illa, quorum mentionem facit, proponere. Quænam verò illa? Acetarium, Embamma, & Intinctio. Quid in his desidero? vel quid carpo? Non hoc, quòd Scaliger dixit, Acetarium constituisse ex Intybis & Lactucis: non simpliciter, quòd dixit Embamma confectum fuisse, in quod azyma, & amara illa olera intingebantur; non quòd dicit, Embamma illud ex affuso aceto confectum fuisse. Quid ergo? Hoc, quòd per Intinctionem, cujus meminit, hæc mihi visus est confundere, & existimasse, Olera hæc amara in illud embamma, ad illud spissandum, per intinctionem macerata quasi illic relicta fuisse. Hanc ipsius mentem fuisse, prodere videntur hæc Scaligeri verba: *Erant enim sativa olerum amarorum, quæ aliis ejusmodi spissabatur.* His mihi verbis videtur respexisse ad Embamma חרוסת, non ad Mustaceam vel Gallorum Mustardam, ex sinapi confectam: nam hæc, quod sciam, non solet oleribus amaris spissari, sed ad dulcedinem inclinat, unde à Musto & dulcedine musti, ex quo confici solet, nomen habet. Et si huc respexisset, dixisset, *Est, non Erat;* Item, *Spissatur, non Spissabatur.* Ergo existimasse omninò videtur Scaliger, Embamma illud חרוסת per intinctionem herbarum illarum amararum appositi acetarii spissatum fuisse. Adde quòd in verbis mox seqq. offæ quidem azymæ, in

mæ, in illud embamma intinctæ, & devorata, nullam Olerum amarorum intinctorum & devoratorum, mentionem faciat.

Hoc est quod præcipuè hîc in Scaligero reprehendi. Si hoc non voluit Scaliger, nescio ego, quomodo ista ipsius verba accipienda, aut quonam referenda sint; *Erat enim satura olerum amarorum, quæ aliis ejusmodi spissabatur.* Si aliud voluit, saltem non distinctè, quod desidero, se explicavit.

Quòd verò suspicatus est Cenfor, me hoc fortè voluisse reprehendere, quòd dixerit, *Embamma חרוסת Confectum fuisse ex aceto*, cum non ex aceto, sed ex vino affuso conficiatur, ex hodiernorum Judæorum Ritualibus; frustra est.

Fateortamen, ansam ita suspicandi ipsi datam fuisse in mea Exercitatione, in qua in descriptione hujus Embammatis legitur; *Cui Vinum (non Acetum) immiscet & incoquant.* Ubi moneo, pro (*non Acetum,*) scribendum fuisse, (*vel Acetum,*) & aberrasse hîc vel meam manum, cum ista scriberem, vel oculum, cum typothetarum errata corrigerem. Tale erratum esse hinc liquet, quòd statim Lectorem remitto ad Majemonidem cap. 7. §. II. ubi hujus Embammatis confectionem describit, & disertis verbis dicit; *ותנין לתוכו חומץ Et induunt illis Acetum.* Itaque nolo hîc palliare aut dissimulare errorem. Similis error irrepit in eandem meam Exercitationem Thef. 16. ubi; de *Fermentatis* panibus, legitur; pro, de *Infermentatis*, & quidam alii leviores. Miror autem, cum & ego locum Majemonidis annotarim, & Cenfor meus tam diligenter illum ad me confutandum legerit & excusserit; quòd dubitanter de Majemonidis sententia hîc loquatur, scribens; *Majemonides nullius meminit aceti, in quod olea immergerentur, priusquam in Embamma intingerentur; unde quis colligere possit, sensisse eum, in confectione & חרוסת fuisse acetum.* Si Majemonidem legisset, non opus fuisset ei hoc per consequentiam ex eo colligere, sed disertè ab eo discere potuisset. Hodiernos verò Judæos quod attinet, illi indiscriminatim vel vinum vel acetum adhibent. *Rituale Germanorum Judæorum* dicit, affundendum Vinum; *Author libri Colbo*; Acetum: *Author Levusich*: *ותנין לתוכו מעט יין או חומץ Indunt ei parum aceti vel vini.*

2. Secundum, quod in Scaligero adductis verbis reprehendo, est: quòd arbitratus sit, hæc in mensas secundas illata fuisse, cum in primis statim mensis fuerint apposita; usq; ad sinem tamen cœna relicta.

Quid ad hæc Cenfor? *Scaliger non dicit, חרוסת fuisse secundis dumtaxat mensis, non prius, mensa illatum, sed in secundis mensis fuisse, loco Bellariorum, usurpatum; nam illud, Afferebatur in tryblio loco Bellariorum, non necessario significat, tum demùm tantùm fuisse mensa illatum, quàm Bellaria solent afferi; cum possit illud*

sic ac-

sic accipi, loco Bellariorum fuisse חרוסת illud usurpatum in Cœna ista. Deinde, nonne potuit priore Acetario, & Embammate, in prima & secunda Cœna parte absumpto, aliud novum secundis mensis, seu ultime Cœna parte adferri?

Respondeo: 1. Scaliger hoc loco non loquitur duntaxat de Embamma-
te חרוסת, sed etiam de Acetario, seu Herbis amaris. 2. Dicit; *In locum bellariorum afferebatur acetarium*, quod quid aliud, quàm dicere; *In mensas secundas inferebatur*, ut D. Beza ex eo scribit? 3. Licet primò statim mensæ illatum & impositum fuerit, vult tamen, Loco bellariorum in secundis mensis demùm, vel saltem iterùm & denuò, usurpatum fuisse. Hæc verò omnia frustra & erroneè dici, superiùs manifestè & sufficienter, ut puto, visum: ubi ostendi, nihil quicquam vel Bellariorum, vel Bellariorum loco, in Cœna Paschali illatum vel usurpatum fuisse. Suprà voluit Cenfor, *Tortam azymam cum πικρῆσι* in hac Cœna infervisse loco Bellariorum in aliis festis usurpatorum; nunc vult etiam dici posse, *Embamma חרוסת loco Bellariorum in ista Cœna usurpatum fuisse*. Velim hæc omnia testimoniis Hebræorum confirmari. Ipsi dicenti non creditur. Potuisset utique novum Acetarium & Embamma in secundis mensis adferri, potuissent multa alia: sed dico, hoc non factum esse, neque ullo testimonio id posse probari. Meritò itaque erroris id redarguo.

3. *Tertium*, quod in iisdem verbis Scaligeri à me notatur, est; quòd ego moneo; *Azyna & amara illa olera intincta fuisse post exhaustum poculum secundum, & secundam manuum lotionem; non post exhaustum poculum tertium, & tertiam lotionem.*

Cenfor breviter ad istud; *Verùm, inquit, nihil obstat, quò minus id quod initio fuit factum, in fine denuò repetatur.*

Omninò: fieri id potest, & potuisset; sed Hebræi de hac re nihil docent. Ego dico, quid factum fuisse Hebræorum ritualia nos doceant: Ille, quid fieri potuerit, ut ferè ubique. Multum hac in parte mihi Cenfor meus participare videtur de Secta illâ veterum Philosophorum apud Arabes, quos מדברים vocabant, qui inter alia & hoc statuerunt, כי המדומה הוא אפשר יכנים עמו המציאות או לא יכנים לו *Omne id esse Possibile, quodcumq; à nobis in Imaginatione nostra cogitari & concipi potest, sive cum rerum natura conveniat, sive non conveniat*, ut Majemonides docet in More Nevochim par. 1. cap. 73. Pariter & ipse passim, quicquid esse, dici, aut fieri posse vel potuisse illi videtur, statim arripit, asserit, & defendit.

Sed quia Lectorem ad sequentem etiam septimum Articulum remittit, pergamus, & videamus, num quid solidius illic proferat ac proponat. Nam quartum errorem, quem in Scaligero notavi, intactum præterit.

XLV. SEPTIMUM, quod in Scaligero, vel ad ejus verba, noto, hoc est, quoddicit; *Olim in Cœna paschali servatam fuisse in finem Cœna, Tortam azymam, & in tot frustra patrem familiâs fregisse, quot in Contubernio sive Φεγερα convivatores erant.*

In his verbis nil simpliciter reprehendo, sed *recte*; Id, inquam, mihi est dubium. Nam ex Ritualibus illorum discimus, illos mediam placentam hodiè in finem Cœnae reservare, ut inserviat loco ipsius Agni, quo his temporibus destituuntur. Itaq, probabile non est, eandem olim observatam fuisse rationem, quando Agnum Paschalem ipsum habebant, & eo vescabantur. Sed hic adhuc nihil certi statuo & desinio. Hæc mea reprehensio, in qua nihil affirmo.

Censoris mei animadversio ista: *At, inquit, negare non potest Buxtorfius, Tortam hodiè servari in finem Cœnae* *טורטא*, uti constat ex Rituali Hispaniensium supra à nobis allato.

Non nego ista simpliciter: sed rectè sunt intelligenda, & tollenda homonymia; 1. Dimidia torta servatur hodiè in finem Cœnae; altera sc. ejus pars, quæ statim ab initio fuit divisa, & sub mantili recondita. Et de hæc quæro, & dubito, utrum eadem ratione olim divisa & recondita fuerit? 2. Ista dimidia torta servatur *טורטא*; non hoc sensu, ut inserviat loco *לחם* *Ἐπιώμων*, sed ut inserviat loco *Ἐπίχου*; ut visum, & planè idem præstat, quod olim *חמץ* *לחם* corpus agni Paschalis, non quod Bellaria in aliis conviviis. 3. Servatur in finem Cœnae, sed quomodo? quis est finis Cœnae? Id quod proxime præcedit Poculi tertii haustum, & Tertiam lotionem manuum.

Non nego etiam (ut breviter rem comprehendam; cum hic non dissentiamus,) Ultimam agni degustationem, quæ in fine Cœnae olim fiebat, conjunctam fuisse cum Torta azyma, & herbis amaris. Nam hoc docent Hebræi, & hoc probe scivi: quamvis cum aliqua discrepantiâ.

In hoc verò consistit mea dubitatio; An ejusmodi torta dimidia olim quoque in finem Cœnae reservata, & post esum agni, seorsim & separatim, non cum agno, loco bellariorum *לחם* *Ἐπιώμων* comesa fuerit? Huc enim respexit Scaliger. Et ipse Censor meus in suo Spicilegio, ad Joh. 13. v. 26. in hunc sensum scribit: *Factum id fuit à Christo ex antiquo Judeorum ritu, qui etiamnum hodiè ab eis in Paschalis Cœnae celebratione observatur, ut post absolutam Agni Paschalis cœnam (NB.) pater familiâs tortam azymam in tot dividat frustra, quot assistent convivæ, singulaq, frustra in tryblium embammatos herbarum amararum singulis porrigat convivis.* Sed hac de re in Talmud nihil extat. Majemonides etiam, qui veteres ritus persecutus est, nihil de hac primæ Placentæ divisione, & alterâ ejus usque ad finem reservatione tradit. Unde suspicor, hanc con-

suetudi-

Suetudinem posterioribus temporibus introductam, extra terram Israël in exilio ipsorum, ut sic haberent aliquid, quod loco Agni Paschalis ederent, & ejus locum subiret.

XLVI. OCTAVAM & NONAM reprehensionem conjungit Censor.

Quod, inquit, octavo & nono reprehendit Buxtorfius; id ipsum est, quod modo in Scaligero castigavit; nempe non eum reprehendit, quod dicat, Judæos usos esse formulas istis Benedictionis; neque enim id negare potest Buxtorfius; sed temporis tantum circumstantiam in Scaligero reprehendit, quod dicit, eos esse usos formulas istis in fine cœnæ, seu mensis secundis, cum id factum sit initio ante degustatum Agnum.

Sic ille meam mentem exprimit, sed non satis clarè. Iterum enim hic componit, quæ disjungenda sunt.

Sub octavo numero dico, Benedictionem istam (quam Scaliger commemorat) ברוך אתה "אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצה Benedictus esto Domine, &c. qui sanctificavit nos præceptis suis, & præcepit nobis comedere Azyma; hanc, inquam, Benedictionem non factam esse demum in mensis, ut ille vocat, secundis, & circa ultimam tortam azymam, sed ab initio Cœnæ super primâ & secundâ.

Sub nono numero dico; Carmen illud (Scaliger sic vocat) linguâ Chaldaicâ conceptum (principium sc. seu Exordium Haggadæ) cujus meminit, itidem non sub finem cœnæ, & ad ultimam placentam, fuisse recitatum, sed mox ab initio, & ante præcedentem benedictionem, post primam placentam in manus sumptam.

Utrumque hoc vocat Censor meus Formulas Benedictionis, ex sua, non ex mea, neque ex Hebræorum sententiâ. Prior formula talis est, sed altera nequaquam, ut supra visum sub Thef. 26.

XLVII. Quid verò in contrarium affert? Sed, ait, eadem reponi potest Scaligeri defensor, quam modo attulimus. Nempe cum fuerit duplex Agni degustatio solennis, & distributio unicuique convivarum, primamque ejus degustationem præcesserit duplex illa Benedictionis formula super tortas azymas, quæ unâ cum Agno erant cum acetario comedende; æquum omnino fuit, ut postremam in fine Cœnæ Agni degustationem præcederet similiter duplex illa Benedictionis formula:

Antequam sequentia quoque ejusdem verba ventilentur, ad hæc pauca quædam veniunt nobis animadvertenda. 1. Eundem errorem repetit, quem modo commisit, quod ex Haggadæ sive Læctionis Paschalis exordio faciat Benedictionis formulam: 2. Ignorationem Elenchi committit, dum infert; Æquum omnino fuit, ut postremam in fine Cœnæ Agni degustationem præcederet similiter duplex illa Benedictionis formula. Non quæritur, quid æquum, sed quid à Judæis factum fuerit. Hebræorum ritualia nihil ne de una quidem Benedictionis formulâ, cum ultimæ placentæ degustatione recitatâ,

memorant: Multo minùs altera illa formula *הא לחמא עניא* repetebatur. Ultimæ placentiæ degustatio fiebat cum herbis amaris, vel etiam cum Agno, sine benedictione istâ.

XLVIII. At, inquit, quoties ritus aliquis repetebatur, toties benedictio illi accommodata repetebatur: uti planum est in lotione manuum, quæ cum ter in cæna illa usurparetur, toties Benedictio illius repetebatur.

Ego verò hoc nego. Testem produco arbitrum nostrum, Majemonidem. Testatur hic, illos olim solitos fuisse bis comedere particulam azy-mæ cum olere amaro convolutam. Primâ vice dicit, illos adjecisse benedictionem, §. 6. Secundâ vice verò testatur, omissam fuisse Benedictionem, §. 8. his verbis: *והחור ובחור מצה ומרור ומטבל בחרוסת ואוכלן בלא ברכה* Postea iterum convolvit *Azymam*, & *πικρίδας*, & intingit ea in *חרוסת Embamma*, comediteq; illa sine benedictione. Ergo non semper repetebant benedictionem.

Similiter quod de Lotione ternâ manuum scribit, ad eam quoq; toties repetitam fuisse illius Benedictionem, id probandum ipsi erat. Majemonides noster id testatur de prima lotione & secunda: sed de tertiâ tacet. Simpliciter dicit, *ואחר כך נוטל ידיו ומברך ברכת המזון* Postea lavat manus, & recitat *Gratiarum actionem*. In *לבוש החור* sub Numero 486. expressis verbis: *ויטול ידיו אם הוא רגיל במים אחרונים ולא יברך עליהם* Et lavabit manus suas, siquidem assueverit manibus à cæna lavare, & non benedicit, Fundamentum hujus rei est Canon, qui traditur in *ידים נטילות הלכות* Ritibus lotionis manuum: *מים ראשונים* מים ראשונים *טעונין ברכה אחרונים אינן טעונין ברכה* *Aqua priores* (i. e. lotio manuum antecibus) *postulat benedictionem: posteriores verò non requirunt benedictionem.* (i. e. lotio manuum post prandium).

Quinimò ne ordinariam quidem Benedictionem Vinî repetunt ad poculum tertium & quartum. Nam ad tertium poculum recitatur Generalis Gratiarum actio pro cibo: ad quartum, alia, &c.

An itaque tam planum est, ad singulos ritus repetitam fuisse benedictionem illis accommodatam: ad lotionem etiam ternam manuum toties repetitam fuisse illius benedictionem, ut Censor meus scribit?

XLIX. Pergit: Nam quòd hodierni Judæi dicunt, post istam postremam Agni degustationem nihil amplius licere gustare eâ nocte, vel sapit id recentem hodiernorum *מאכלים* & superstitionem, vel intelligendum illud de reliquis cibis communibus, qui in mensâ erant expositi; non verò de Azymis & acetario, quibus cum Agnus edi debuit.

Post esum ac degustationem Agni postremam nihil quicquam amplius ciborum eâ nocte gustandum esse, omnes in universum Judæi veteres & recentes, qui unquam, uspiam, quicquam, his de rebus scripserunt, uno ore

ote testantur, ut nesciam an aded recentem Judæorum *מעשה ימים*, & superstitionem id sapere, dici queat. Vide Majemonidem antiquum §. 9. ubi id ex veterum & recentiorum ritu esse, scribit. Quod verò Cenfor addit; *Vel intelligendum illud de reliquis cibis communibus, qui in mensa erant expositi, non verò de Azymis & acetario, quibus cum Agnus edi debuit; eo prodit, se valdè hospitem esse in Hebræorum rebus atque ritibus.* Phrasîs, quâ omnes hac de re utuntur, hæc est, *ואינו טועם אחריו כלל* Et non gustat postea quicquam; Ubi est Exclusiva universalis, omnes alios, communes & singulares cibos, excludens.

At firmissimam, scilicet, producit rationem, quâ suam sententiam confirmat; *Nam alioqui, inquit, falsum est, nihil omnino post ultimam istam Agni distributionem gustatum fuisse a convivis: tertium enim & quartum poculum postea fuit ab ipsis haustum.*

Sed: *revera בזה אבן על דראיה בנויה על אמת דראיה בנויה על אמת ratio hæc fundata est super lapide vacuitatis vel inanitatis.* Quod enim dicunt, post ultimam Agni distributionem & comestionem nihil amplius gustandum; id planum & manifestum est de cibis & esculentis tantum dici. Etenim sicut hîc dicunt, Post Agnum nihil amplius edendum: sic dicunt, post tertium & quartum poculum nihil ulterius bibendum. Hæc planissima sunt, levissima, & ut Hebræi ajunt *רבן מובנים אפילו לתעוקות דבית רבן* intellecta etiam à pueris domus Rabban.

L. Ex his itaque jam liquet, quàm firma sit Cenforis, quam subjungit, Conclusio, dum ait; *Omnino igitur conveniebat, ut postrema Agni degastatio, quæ sacra & solemnîs erat, fieret cum tortæ azymæ & acetariorum secunda distributione & esu, precedente istâ duplici Benedictionis formulâ (quarum altera nempe est fictitia, in cerebro Cenforis nata & formata) ut sic cœna illa vera esset Paschalis cœna, &c.* Quales nempe erant *הקדמות* præmissæ, talis quoque est *התולדה* conclusio. Pergamus itaque, & videamus, an validioribus armis instructus veniat ad Ritum Lotionis pedum defendendum, & ab errore vindicandum eos, qui illum introduxerunt.

LI. DECIMO, pergit Cenfor, in Scaligero, Bezâ, Casaubono, aliisq; doctis Viris, reprehendit Buxtorfius, quod dicant, Pedum lotionem, morem & ritum fuisse Judæorum in Cœna Paschali, aliisq; ante accubitum, usurpatum.

Fateor: & rationes addidi: 1. quod actum de hac re in omnibus Hebræorum scriptis sit silentium. 2. à temporis Circumstantia, quod Pedum Lotionem Christus usurpavit non ante Cœnam Judæorum Paschalem, sed post eam, ante cœnam suam novam. Fontem etiam, ex quo Scaliger istum errorem hausit, detexi. An igitur hac in re tam enormiter peccavi, an sceleris tanta est injuria nostri, ut Vindice hîc tanto opus fuerit? Audiamus.

LII. Certè, inquit, neq; Majemonides loco supra ex eo producto, neq; hodierni Judæi in suis Ritualibus, exsertam faciunt Lotionis pedum mentionem.

Imò non solum hodierni Judæi de hoc ritu tacent, sed & Veteres, quotquot extant: neque solum non exsertam, sed nec incertam aut implicitam ejus mentionem faciunt. Quid ergo?

LII. At, pergit, Majemonides triplicem hic notat in Cæna Paschali מים ויין manuum lotionem. Hac lotio pertinebat olim ad munditiam legalem, cujus plurimum studiosi erant Judæi Christi tempore, ne rei alicujus immundæ attractu inscientes vel invitè polluerentur, cum per diem in foro & plateis versabantur, ubi & immundos homines, Ethnicos puta & Telonas, &c. & res multas immundas & sordidas contingebat illis non raro ut attingerent, unde se pollui existimabant. Hanc immunditiam ut à se depellerent, ac ne, si illoti cibum sumpsissem, cibos, quos sumpturi erant, attractu suo polluerent, solebant è publico domum reversi ante cibum manus saltem lavare, & quidem πικρῆ usque ad cubitum, uti à nobis in Spicilegio nostro observatum est.

Verè & præclarè hæc de Lotione manuum differit Cenfor. Sed quomodo ex Lotione manuum educitur Lotio pedum, cogitabis Lector? Mox audies. Brevissimæ digressiunculæ moram indulge, ad quam Cenfor ipse hic nos abducit. Solebant, inquit, è publico domum reversi, ante cibum manus saltem lavare, & quidem πικρῆ usque ad cubitum, uti à nobis in Spicilegio nostro observatum est. De hac voce πικρῆ Marci 7. varias esse Interpretum sententias, constat. Eas omnes nec recensere, nec censere, nunc est animus. Sed quia suæ sententiæ, & Spicilegii sui meminit Cenfor, veniam dabit, si, quemadmodum olim Rutha לקטת אחר הקוצר Spicas collegit post messores: Ita ego אחר אחרת ארץ sequar Spicilegum, & si quid ei fortè exciderit, sublegam & observem.

Scribit ille ad Marci 7. v. 3. his verbis: Itaq; πικρῆ usque ad cubitum non est simpliciter Lavare manus, neque etiam Pugno in cavam manuum immisso lavare, sed (uti exponit, & quidem rectissimè Theophylactus) מים עד הפרק, uti loquuntur Judæi, quum de Lotione illa agunt. Sic enim Majemonid. in Mischna, Tom. 1. lib. אהבה Tract. de Oratione & Benedictione Sacerdotum, c. 4. S. 2. ubi agit de puritate illius, qui preces publicas in Synagoga concipit: מים עד הפרק עד בנים ידיו מרחו Manus aquâ lavat usque ad cubitum, מים עד הפרק, &c. Et mox: Ergo πικρῆ usque ad cubitum non dicitur ob digitorum in manuum elevatione contractionem, atque in pugni veluti speciem conformationem (uti putat Scaliger) sed ob aquæ defluxum per totam illam brachij partem, quæ πικρῆ dicitur, à digitorum radice seu propagine ad cubitum usq;. Nam manus quidem tum lavabant Judæi, sed post manuum lotionem elevatis sursum manibus, aquam manibus adherentē sinebant destuere ad cubitum usq;. Porro non contenti erant manuum lotionem accuratâ, sed etiam ad cubitum usq; volebant mundari brachium, quia etsi communiter sola manus, ad carpum usq; rei immundæ attractu

fortuito

fortuito immunditiam contrahere solitæ sunt, fieri tamen potest, & interdum contingit, ut resecta etiam brachii aliqua parte infra carpum, attractu similiter rei minus munda pollueretur. Itaq; majoris (uti loquuntur) cautionis gratiâ, & (ut solebant dicere de omnibus suis traduciunculis) ad faciendam Legi sepem, lotione volebant purgari non solum manus, sed etiam brachii partem illam, quæ est à carpo ad cubitum; verumtamen lotionis illius partis levius defungebantur, solo nempe aquæ defluxu à manibus ad cubitum: quia scilicet pars illa brachii (utpote veste ut plerumq; obtecta) minus est obnoxia contrahende immunditiæ, attractu rei sordida & immunda.

LIV. Hæc omnia sic speciosè Spicilegus ibidem, & ad eò confidenter, ut jurares, illum hæc vel à Judæis coram exactissimè vidisse, vel totidem verbis apud illos legisse, & in suum Spicilegium retulisse. Mirum in modum in cerebri sui figmentis sibi placet, & ubi quid levi de causâ concepit, levius parturit, & levissimè in lucem edit. Quod ut appareat, excutiamus hanc spicam paulò accuratius, & grana ejus propius inspiciamus. Duo præcipuè ostentat, ambo putria & inutilia.

LV. Primum est, quod dicitur, עד הפרק, quo Hebræi in Ritibus Lotionis manuum frequentissimè utuntur, esse idem quod, Usq; ad cubitum. De expositione vocis Græcæ πρὸς μῆκος nihil jam dico. Hoc tantum miror, ubi legerit hanc expositionem? Et an Judæi soleant Manus lavare, ut aqua non solum usque ad carpum, sed & à carpo per brachium usque ad cubitum defluat? Ego id nunquam vidi vel audivi. Sunt hæc revera דברי חלומות verba somniorum, profecta מן בעל חלומות à domino somniorum, qualia multa jam hæctenus nobis enarravit.

Ego hæc longè aliter apud Hebræos exposita & definita reperio. פרק est Divisio, Separatio, Ruptura: Hinc, Articulus, Junctura, membrorum scil. vel ossium, quia illic ubi junguntur, est Separatio & Divisio aliqua partium. Sic scribit R. Salomon in Talm. Pesach. fol. 85. col. 1. in glossâ: פרק esse id, שם שני עצמות שמתחברים ubi duo ossa conjunguntur. Ergo dicunt Hebræi, Lavandas esse manus עד הפרק Usque ad Divisionem, vel Juncturam, Articulum. Sic in Talmud Cholin cap. 8. fol. 106. col. 1. & 2. נשילת ידים עד לפרק Lotio manuum est usq; ad Articulum. Sic Majemonides in הלכות ברכות cap. 6. §. 4. עד היכן היא נשילת ידים עד הפרק Quousq; est Lotio manuum? Usq; ad Articulum, &c. Quæritur ergo, Quamnam hic Juncturam manus, vel Articulum intelligant? Variant quidem non nihil Interpretes, prout nempe varii sunt manuum articuli: sunt Digitorum articuli: sunt articuli, quibus digiti manui junguntur juxta volam: Est articulus sive Junctura manus totius, ubi ea Brachio jungitur. Hinc duæ sunt sententiæ: Quidam Digitos tantum lavandos censuerunt usque ad articulum tertium, ubi manui sunt conjuncti: Alii, Di-
gitos:

LVI. Alterum est, quodd scribit: *Ideo Judeos manuum Elevatione uti in manuum Lotione, ut aqua manibus adherens, ad cubitum usq, defluat, & sic non solum Manus, sed & Brachium, usq, ad Cubitum, majoris cautionis gratia, mundetur, &c.*

Hic iterum bene fecisset Spicilegus, si vel ex Majemonide, vel alio Scriptore Hebræo, suam sententiam confirmasset & illustrasset, propter שטייט אמן *id est, qui nihil, nisi quod vident, credunt.* Ego Lectori dico, me hic iterum aliud ab Hebræis discere, qui aliam hujus rei causam reddunt.

Tradunt nempe Hebræi, in primâ Lotione manuum, quæ sit ante prandium, manus, sive digitos esse elevandos. Quæ hujus rei causa sit, explicatur in Talmud Sota cap. 1. fol. 4. col. 2. his verbis: אמר רב מים ראשונים צריך שגביה ידיו למעלה מים אחרונים צריך שישפיל ידיו למטה תניא נמי הכי הנוטל ידיו צריך שגביה ידיו למעלה שמא יצאו מים חוץ לפרק ויחזור ויטמאו את הידים h. e. *Dixit Raf: Ad Aquas priores (ante mensam) necesse est, ut elevet manus suas sursum: ad aquas posteriores (post sumptum cibum) demittet eas deorsum: Alia Traditio tradit: Etiam hic, quicumq, lavat manus suas, debet eas sursum attollere; nam fortassis quadam aquæ exeunt extra Juncturam, quæ revertentes, manus iterum polluerent.*

Rabbi Salomonis glossa; *Ut elevet manus suas; i. e. ראשי אצבעותי* Capita, sive extremitates digitorum suorum, שיהו המים משפיעין לצד זרועותי *ut aqua defluant versus brachia ipsius.* Quam ob causam? An ut sic brachia quoque mudentur? Nequaquam: sed ne aquæ manibus affusæ per refluxum & remeationem iterum digitos polluant: quia aqua prima ex contactu manus contrahit pollutionem. Eadem hæc vide in Majemonide in הלכות ברכות cap. 6. §. 16. in Arbaturim, par. 1. Num. 162. §. 1. Hæc sic Germanicis verbis redduntur & exprimuntur in Sepher היראה fol. 9. col. 2. Vnder soll seine Hând hoch erheben in seinem wâschen/ vmb deß willen / daß sie nie wider umbkehren; die Wasser/die ersten nemblich/die er vber seine Hând gegossen hat/ vnd sie wurden verunreinigen seine Hând: vnd er soll sie trocknen wol wol. Sic in libello paulò antè allegato Hebræo-Germanico scribitur: Auch soll man die Hând vbersich halten: dann so er die Hând vnder sich hielte/ so wurden die obersten Wasser/ die da vnrein sind/ herab rinnen/vnd wurden die finger metämme seyn (verunreinigen): aber das wâschen/ daß er thut nach der Sudáh (nach dem essen) soll er die Hând vnder sich halten.

Hinc ergò apparet, longè aliam causam, & cautionem, cur hæc Elevatio manuum in Lotione adhiberi debeat, dari ab Hebræis, quàm à Spicilego nostro. Ejus cautionis gratia, de qua ille loquitur, lavant usque ad

munditiei Judæorum egisset, sic porro infert; *Cumq̄, mos in Judæa esset, si non nudis planè pedibus, calceis saltem non prorsus clausis, ut nos hodie, sed apertis (qui סנדליוא dicuntur, quibus hodiè utuntur Monachi nudipedes, Capucini & Recollecti quos vocant) communiter incedere, quo fiebat, ut pedes non pulvere modo aut luto inquinarentur, sed ipsimet etiam rei alicujus immundæ, morticini puta, in plateis jacentis, attactu polluerentur; qui legalis puritatis studiosiores erant (quales fuerunt Pharisei & alii quamplurimi) proculdubio non manus modo, sed & pedes, ante accubitum, lavisse omnino verisimile est, maxime verò in tam sacro cœnæ istius ritu factum fuisse omnino existimandum est.*

LVIII. Jam habemus istam solemnem Pedum lotionem ante accubitum. Quia Judæi, non quidem planè nudis pedibus, sed tamen calceis non planè clausis, incedebant, & hinc facile ex rei alicujus immundæ, ut morticini in plateis jacentis, attactu, pollui potuerunt; Ergo illos, qui puritatis studiosiores erant, in tam sacro istius cœnæ ritu, *proculdubio non manus modo, sed & pedes lavisse, existimandum est.*

Itane? quâ consequentiâ? Quis formam tam accuratam calceorum illius temporis Censori ostendit? Credo illum à celebri illo in Talmudicis scriptis ר' יוחנן הסנדלר R. Jochanan Sandalario, aliquas traditiones nactum esse. Et si tales gestarunt calceos, annor tibialibus pedes tectos habuerunt, quibus non solum ab externa injuria, sed & immunditiâ ac pollutione, munirentur? An res immundæ & morticina, ita obvia & frequentia in plateis erant Hierosolymis, ut illorum contactus inter ambulandum evitare nequiverit, & horum causâ in singulis prandiis pedes lavandi fuerint? Et si fortassis talia in plateis exposita jacebant, an tam stupidi fuerunt, ut pedibus illa calcarent, aut cæci, ut illa non viderent, & parumper declinare possent? Hoc fortè intellexerit Censor de illa Pharisæorum cæcutientium specie, qui פרושים קיזאים dicebantur, qui ex nimia humilitate perpetuò oculis conniventibus & clausis quasi incedebant, ut nihil obviè viderent, & hinc sæpè ad parietes occurfarent, seseque læderent. Præterea, ubi legitur, quòd, si quis ex contactu mortui, morticini, aut aliâ ratione, immundus factus fuerit, ad eum mundandum suffecerit aut usurpata fuerit Pedum lotio? Nondum satis benè studuit D. Censor הלכות טומאות וטהרות Ritus pollutionum & purificationum. Hinc enim didicisset, non Pedum duntaxat, sed totius Corporis Lotionem hic requiri ab eo qui pollutus fuerit. Majemonides in הלכות מקואות cap. I. S. 1. *Quicumq̄, seu ex Lege Divina, seu ex statutis Rabbiorum, immundi facti sunt, non mundantur, nisi baptizentur in aquis in terrâ congregatis. S. 2. Ubiq̄, in Lege dicitur, Carnem & vestimenta esse lavanda ob immunditiam, intelligitur טבילת כל הגוף Baptisatio totius corporis in conceptaculo*

aliquo aquarum: Quod dicitur de Fluxu laborante, Levit. 15. 11. Si manus suas non abluerit aquâ; כל ידיו כל ימיו itidem de toto corpore intelligitur. Idemq; iudicium est reliquorum immundorum, adeo ut si totus baptizetur, חוץ מראש אצבע הקטנה exceptâ extremitate minimi sui digiti, non liberetur ab immunditie sua, &c. Et si hæc quoque darentur, an sufficientia forent, ut quis ex eis tam confidenter, tam asseveranter concludere & asserere posset, hac de causa institutum fuisse solennem & perpetuum ritum, ante & post Cœnam Paschalem pedes lavandi? Si hujus rei causâ necesse fuit Pedes lavare ante cœnam, cur repetenda & iteranda erat in Paschate post Cœnam, ut vult Scaliger? Quæ hic erat causa? nam proculdubio ad mensam sacram. Cœnæ Paschalis, illos non de novo polluebant. Si hunc ritum habuerunt, quod quæso ei fuit nomen? quæ ejus ratio? Procul dubio sicut Lotio manuum dicebatur נשילת ידיו ab *Elevandis* manibus: sic Lotio pedum נשילת רגלים ab *Elevatione* pedum. Et sicut in Lotione manuum, unâ cum digitis & manu, brachium quoque, ceu immunditiei obnoxium, sursum elevabatur, ut aqua per brachium ad cubitum usque defluere posset ad illud mundandum (ex Censoris sententia): ita verisimile & omnino existimandum erit, in Lotionis pedum ritu, pedes unâ cum cruribus, usque ad genua, sursum elevatos fuisse, ut aqua eousque deflueret: quia & crura usque ad genua inter ambulandum sordibus conspergi & conspurcari solent. Bellum, & jucundum spectaculum! *spectatum admisti, risum teneatis amici.* Si talis ritus solennis & ordinarius inter Judæos fuit, credibile est, tam alto silentio, tam constanti oblivione interceptum esse, ut nulla planè ejus memoria, nullumq; vestigium apud ullum Scriptorem reperiat?

LIX. Causam itaque hujus rei quoque indagavit Censor, & pro sui ingenii fecunditate, nullo negotio assequutus est. Nam porro ait; *Quod autem Majemonides, & hodierni rituales Judæorum libri, hujus pedum lotionis non meminerunt, nec ab eis hodiè usurpatur, hoc inde esse videtur, quod vel illa tacitè includitur, & intelligenda venit in נשילת ידיו lotionem manuum, tanquam potiore parte, magisq; necessariâ; vel, quia hodiè, & jam pridem Judæis mos amplius non est, nudis pedibus, vel apertis calcis, solisq; soleis supernè religatis ambulare, ut propterea pedum lotionis videatur hodiè illis necessaria.*

Duplex hic redditur ratio, cur Hebræi hujus *πρόσπιτος* non meminissent;

I. Quod tacitè includatur sub Lotione manuum, tanquam parte potiore & magis necessariâ.

At quæ probabilitas, quæ verisimilitudo, Pedum lotionem tacitè sic comprehendi sub præcepto Lotionis manuum? Quis alius hoc dixit? Duplicem habent

habent Lotionem manuum ad cibos Hebræi, Ante & Post prandium, sicut omnes ferè gentes, nisi quòd Judæi hic magis sunt superstitiosi, & plures adhibent ceremonias. Sed quis unquam scripsit, Lotionem manuum esse *כַּיּוֹם* potio^{rem} partem, & Lotionem pedum esse *לְפָנָיו* accessorium? Lepida sanè ratio, exhibenda potiùs, quàm examinanda, & tamen in his sibi plaudit Censor.

2. *Quòd Judæi hodiè nec nudis pedibus, nec apertis calceis amplius incedere soleant, ut olim.*

Atqui non solum recentes Judæorum scriptores de hoc ritu silent: sed etiam veteres, apud quos nihil simile planè reperitur.

LX. At, inquit, *Christi tempore & antea, alia fuit Judæorum ratio, mos & consuetudo, ut tum pedum lotio ad exquisitam Legis munditiam penitus necessaria fuisse videatur, nec verisimile ullo modo est, eos voluisse in tam Sacri epuli illius ritu, pedibus luto & pulvere sordidatis, vel tactu rei alicujus immunde fortuito pollutis, sacra. illi mensæ accumbere. Quare? ne eam, & sacros illi impositos cibos polluerent.*

Multa hinc dicuntur, sed nihil probatur.

Probandum ex antiquitate, Judæos Christi tempore nudis pedibus, aut saltem leviter semiapertis calceis tectis incedere solitos fuisse. Si ita ordinariè incedebant, quare in specie prohibitum illis fuit, in *עַם הַכַּפּוּרִים* die Expiationum, ut edere, bibere, lavare, ungere: sic etiam Calceos gestare? An idem fortassis quoque mos fuit in Parasceve Paschatis?

Deinde, si hoc probaverit, hoc quoque docendum, quòd Pedes hoc fine lavare debuerint vel voluerint, ne sacram mensam, & impositos ei cibos, pollutis pedibus polluerent.

Ego de hac causa nunquam memini legere. Ethicà Scaligero discedit. Nam Scaliger & alii, qui de hoc Ritu scribunt, hanc reddunt causam, ne pulverosis pedibus *strata* inquinarent; non *Mensam sacram*, vel *cibos ei impositos*. Pedibus enim non atrectabant cibos ei impositos. Hac ratione pectus quoque, brachia, totumque corpus lavare debuissent, imò & vestimenta. Et an Pedes quoque ita sunt *אֲגִילִים* agiles, activi, ut de manibus Hebræi scribunt, ut fortuito & homine non advertente tam facile aliquid immundi contingant? Ego de his, nec apud Hebræos, nec apud Christianos scriptores hætenus quicquam reperi. Itaque hæc auctoritatibus ac testimoniis probanda & illustranda erunt.

LXI. Quomodo ergo hæc sua dicta probat? *Huc*, inquit, *facere & pertinere videntur loca à Scaligero adducta ex Luca 7. v. 44. & II. v. 38.*

Hæc sunt illa ipsa loca, quæ in Exercitatione mea etiam produxi, explicavi, & ostendi, illa nihil Scaligeri causæ favere. Censor ad meas rationes

& explicationes nihil, nisi quòd huc facere & pertinere videantur; sine ulla alia contraria ratione, planè sicut olim דינא דפרסא דלא יהבי טעמא למלתיהו Pratores Persarum, qui nullas dabant verborum suorum rationes, ut est in Talmud Bava basra fol. 173. 2. Videatur ergo sic ipsi: mihi aliter viderur, & loca illa aliud arguunt, ut ostendi.

LXII. Pergit: Atq; ex isto Judaeorum more non semel in Pascha lavandi, videtur esse, quòd Christus in ultima sua Cœna dicitur de mensa surrexisse, & pedes suorum discipulorum lavisse. Non quòd Pater familiàs ipse solitus esset id facere domesticis & familiaribus suis: sed quia in more positum erat, ut conviva non manus modò, sed & pedes lavarent, Christus, ut humilitatis exemplum Discipulis suis praberet, ipse id fecit. Factum igitur fuit extraordinarium, quòd Christus ipse Discipulorum pedes lavit.

Hic iterum regreditur, & ex repetita Lotione manuum, Lotionem quoque pedum educit; & fundamento in sua phantasia posito docet, pedes discipulorum lotos fuisse ex ritu ordinario: quòd verò à Christo ipso illis loti fuerunt, hoc duntaxat fuisse extraordinarium. Totum hoc, inquam ego, fuit factum extraordinarium, quòd Christus pedes discipulorum lavit. quare? quia non fuit ordinarium, ut eos vel ipsimet, vel aliorum operâ, lavarent ante & post Cœnam Paschalem. Hoc prius probandum, quod hactenus non aliter factum, quàm eo fundamento, quo porrò ait; *At verò planè consentaneum videtur, ut ipsa pedum lotio in tam sacro epulo à Judæis usurpata sit*; quia nimirum ipsi id sic faciendum fuisse videtur.

Quà verò ratione his omnibus succurritur Scaligero, qui scripsit; *In Canone autem Paschali à nobis adducto vides Lotionem iterari. Lotionem autem non solum Judæis, sed & Gentibus ipsis usitata. Quia enim in Lectis discumbentes epulabantur, propterea prius depositis soleis lavabant, ne scilicet pulverosis pedibus strata inquinarent. Judæi verò superstiosiores non Pedes tantum, sed & Corpus totum intingebant, &c. Et mox: Puriores verò à superstitione pro universali illa βαπτισμα contenti erant ποδιων τε γη b. e. pediluvio. Et sub finem; Nam & Lotionem iterata fuit, ut in aliis Paschatibus; primum quidem ex consuetudine quotidianâ, ut discumberent, & agnum comederent: deinde δεύτερον γουונים ex ritu Paschatis. Petrus itaque non, quòd iterum lavare necesse sit miratur, ut qui sciret, in prima Azymorum hoc solere fieri, & lotionem iterari: sed quòd Discipulus à Magistro, famulus à Domino, homuncio à vero Deo διακονείται. Sic itaque bis in Cœna Paschali lotos fuisse vult pedes, Ante, & post eam: Et de hac duplici Lotione intelligendum Canonem Talmudicum, &c. de quibus omnibus in Hebræorum scriptis nihil.*

LXIII. Sed non satis est Censori, sententiam Scaligeri defensasse, fundamentum præterea etiam ipsius, non in petrâ, non in arenâ, sed in aquâ positum, conatur stabilire. Videamus quàm firmo tibi cine?

Scaliger

Scaliger hunc ritum confirmare nititur verbis Haggadæ, sive Lectionis Paschalis istis: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות אין אנו מטבליים; *quæ verba sic interpretatus est; Quam diversa nox hæc à cæteris noctibus quòd in aliis noctibus semel tantum lavamus, in hac autem bis, &c.* Hinc duplicem elicit Scaliger Lotionem in Paschate, Ante & Post Coenam.

Ego dixi; *pejsumè ista à Scaligero esse lecta, intellecta, & conversa, quod nunc repeto: & addo, multò pejus hæc à Censore excusari & defensari.*

In Lectione erravit Scaliger, vocem מטבליים passivè legendo, & punctando.

In Sensu erravit, dum eandem vocem per *Lavare* exposuit, quæ hîc *Intingere* significat: atque eandem de *Lotione Corporis*, sive manuum, sive pedum, intellexit, quæ de *Intinctione & comestione olerum amarorum, & azymorum*, usurpatur & intelligitur.

Addidi: *ad eundem lapidem impegisse Scaligerum in explicando alio simili Canone Hebraico.*

Censor meus quomodo hîc Scaligerum liberat? *Quod autem Buxtorfius Scaligerum eo nomine exagitat, quòd de illa pedum lotionem intellexit verba ista Haggadæ אין אנו מטבליים; sanè verum quidem est, verba illa propriè accipi de Tortâ Azymâ & acetariorum intinctione in Embamma.*

Itaque ex Censoris mente verba ista Haggadæ accipiuntur quidem, ut dixi, de Intinctione Azymorum & Amarorum in Embamma, sed propriè duntaxat. Quomodo ergo impropiè?

At, inquit, cum Buxtorfius negare non possit, Verbum טביל non modò de illa intinctione, verum etiam de corporis ablutione passim accipi, unde & טבילה Baptismum illum significat, quo Profelytus ad religionis Judaicæ Professionem olim admittebatur; estne adeò gravis in Scaligero censenda hallucinatio, quòd verba ista Haggadæ acceperit etiam de corporis & pedum lotionem, quodq; מטבליים in Hithpabel: non verò מטבליים in Pihel legerit; cum absentibus punctis utroq; modo illud commodo sensu legi possit, aut ea propter tanto viro insultare debuit Buxtorfius?

Acutè & solidè! Defensore hoc sospite, nunquam Res equidem Scala victas aut dicta fatebor.

LXIV. In utroque nempe defendit Scaligerum, in Lectione vocis מטבליים, & in ejus, ut & totius sententiæ Expositione.

LXV. Pro Lectione passivâ vocis מטבליים argumentum ipsius hoc est;

Absentibus punctis vox ista hîc utroque modo commodo sensu legi potest, passivè & activè.

Ergo injustè & sine causa Buxtorfius Scaligerum reprehendit, quòd passivè illam hîc legerit; neque hujus rei causâ tanto viro insultare debuit.

rx. In hoc argumento nego Antecedens: Vocem מְטַבְּלִים absentibus punctis equidem utroque modo legi posse, concedo: sed in hac sententia utroque modo *commodo sensu* legi posse, nego. *Passivè* lecta, & cum præcedente pronomine נָנוּ Nos, conjuncta, significat; *Nos intingimur*, vel; *Nos intingimus nos*; (quia conjugatio Hithpael habet significationem reciprocam): sed *Activè* lecta, significat, *Intingimus*. Si *passivè* legatur, de *Persona* intinctione necessariò capienda: Si *activè*; nec debet, nec potest hìc de *Persona*, sed de *Re aliqua* intelligi. An ergo perinde est, sive dicam; *Nos intingimur*; sive, *Nos intingimus*; scil. aliquid aliud? An commodus uterque est sensus? Illud enim orationis alicujus commodum sensum esse puto, qui cum subjecta convenit materia. Atqui lectio passiva, ipsius Cenforis judicio, non congruit cum subjecta materia: quare? quia illa lectio non potest accommodari rei illi, de qua propriè illic sermo. Quomodo, *Nos intingimur*, *Nos intingimus nos*; commodè potest exponi de intinctione amararum herbarum & azymarum tortarum in embammate?

LXVI. Pro Expositione Scaligeriana hujus sententiæ, tale est ejus Argumentum:

Verbum מְטַבְּלִים *passim* accipitur, non modo de illa Intinctione (τὸν πικρῶδον, & Azymorum, in embamma Cœnæ Paschalis) verum etiam de Corporis ablutione; unde & מְטַבְּלִים Baptisimum illum significat, quo Profelytus ad religionis Judaicæ professionem olim admittebatur.

Ergo non male Scaliger verba ista Haggadæ accepit etiam de Corporis & pedum lotione.

rx. Omninò non nego Antecedens, sed illud largior, & plus adhuc, quàm Cenfor, dico, quòd videlicet verbum hoc מְטַבְּלִים etiam accipiatur de Pedum lotione. Sic enim legi alicubi in Talmud Hierosolymitano, in Tractatu Joma: מְטַבְּלִין בְּמַיִם si inquinati fuerint pedes ejus, abluunt eos aquâ.

Sed in hoc argumento negatur Consequens: Verbum hoc duplicem *passim* habet sensum: Ergo in hoc loco duplici sensu commodè accipi potest, & accipiendum est: Nam hoc etiam concludendum, si his verbis Ritus lotionis pedum superstrui debet: quia à Possè ad Esse non valeret consequentia. Verba accipi debent pro ratione subjectæ materiæ, non pro ratione possibilitatis illa exponendi: Atqui si hæc verba cum cæteris Judæorum ritualibus, cum Talmud ipso conferantur, unde sunt desumpta, manifestissimè liquet, illa non de corporis, aut manuum, aut pedum, aut simili aliquâ lotione, accipienda, sed solummodò de illa Intinctione, de qua dictum. Centenis testimoniis hoc confirmare possem ex Judæorum libris, nisi res tam plana, tam in clarissi-

clarissimâ luce posita esset. Neq; de intinctione simpliciter accipitur, sed de Comestione per Intinctionem. Hinc scribit Bartenora in Comment. Mischnajoth de Paschate cap. 10. ad §. 2. ולשון טבול אוכל ולפי שכל אכילתו על ידי טבול והלשון טבול אוכל ולפי שכל אכילתו על ידי טבול הרי זה קרי לאכילה טבול h. e. Verbum טבול Intingere, hic idem significat quod אכל Comedere: etenim quia omnis ipsorum comestio (hac nocte) fiebat cum Intinctione (in acetum vel embamma) idcirco Comestionem vocarunt Intinctionem. Quâ ratione igitur significatio Abluendi, Lavandi, hic locum habere poterit? Prodit hic Cenfor meus vel pertinax suum contradicendi, quævisque, etiam absurdissima, defendendi studium, vel insignem suam in rebus, ritibus, & libris Hebræorum אפיקורסות, & quàm malè instructus ad has Vindicias conscribendas accesserit. In tota hac lotionerevera aquas tudit in mortario, & אסף רוח בחפניו ventum collegit pugillis suis.

LXVII. UNDECIMUM, scribit Cenfor, quod reprehendit, hoc est, quod quartum poculum, quo cœna claudebatur, Scaliger dicat vocari כוס הלל Poculum laudis, vel Hymni, cum primum poculum dicatur potius כוס קדוש Poculum Sanctificationis: ultimum verò כוס ברכת המזון כוס Poculum benedictionis cibi; nullibi autem fiat in Talmude mentio כוס הלל.

Cenfor Reprehensionem vocat, quod scripsi, כוס הלל conjunctim ita positum, ut Scaliger facit, hætenus nullibi in Talmud reperire potuisse. An verò hæc est adeò gravis reprehensio? Annon meam vel infelicitatem, vel fœcordiam & indiligentiam potius incuso, quòd hætenus id nullibi reperire potuerim? Esto verò: sit reprehensio. Quomodo eam vindicat Cenfor?

LXVIII. Sed, inquit, primò jam notavimus כוס קדוש Vocem esse generalem, quæ Sanctificationem significat: quæ sanctificatio non fuit Vini, sive Poculi primi propria, sed rerum omnium, quæ imponebantur, ut absumerentur, quæ res per Benedictionem præcedentem consecrabantur.

Respondeo, Vocem כוס קדוש equidem esse vocem generalem, quæ Sanctificationem significat, si absolutè sumatur: sed in hac materia esse generalem nego, & dico esse Propriam poculi primi, neque pertinere ad omnes res mensæ, ad absumentum, impositas. Imò nego, Judæos talem aliquam generalem omnium rerum consecrationem habere, quâ ante mensam utantur, & quam generatim super omnes cibos recitent. Habent quidem Generalem gratiarum actionem à mensa: sed non generalem Benedictionem ante mensam: sed in specie benedicunt super singulis, quæ benedictionem requirunt. Itaque probandum Cenfori, sive Prandiis sive Cœnis solitos fuisse Judæos præmittere Benedictionem generalem, omnibus quæ mensæ imponebantur, simul consecrandis, destinatam, quam appellârint כוס קדוש Sanctificationem.

LXIX. Deinde, ait porro, *Benedictio quidem, quæ poculum primum præcedit, dicitur קדוש, quia per eam, & Vinum, & reliqua, quæ mense inferuntur, sanctificantur: at ipsum poculum primum non propterea necesse est dictum fuisse כוס קדוש, aut sic dici debere.*

LXX. Duo hæc dicit Censor, quorum Prius ipsi; Posterius, mihi probandum incumbit.

LXXI. Prius, quod Censori probandum, hoc est: *Benedictionem, quæ poculum primum præcedit, dici קדוש, idè quòd per eam, & Vinum, & reliqua, quæ mense inferuntur, sanctificentur.* Id dum præstet, nos contrarium interea demonstremus.

Ut rectè à Lectore quovis res hæc percipiatur, sciendum, Poculo primo duplicem addi vel præmitti consecrationem; primo Benedictio ordinaria Vini; *Benedictus, &c. qui creas fructum Vitis.* Secundo, Benedictio seu consecratio Diei sive Festi. Hæc vocatur ordinariè ubique *וי קדוש* *sanctificatio diei:* & fieri solet adhibito poculo Vini, & ad poculum quidem primum. Hinc intelligitur, quid sibi Majemonides velit in §. 1. à D. Censore verso, sed revera non intellecto, scribens; *Primum unicuiq, miscetur poculum, ac super illud recitatur formula Benedictionis; Benedictus tu, &c. qui creas fructum Vitis: ac postea recitat super illud קדוש היום* *Formulam Sanctificationis Diei & temporis.* Antonius Margarita in suo libro Germanico de Ritibus & Ceremoniis Judæorum, ubi de Sabbatho agit, sic hæc exprimit; *Darnach setzen sie sich geringsweiss umb den Tisch/ vnd der Hausvatter/ nimpt ein felch mit Wein in die hand/ vnd segnet den Sabbath eyn/ &c.* Si quis ritus & rationem hujus *וי קדוש* *sanctificationis diei* scire desideret, consulat Schylchan Aruch, par. 1. in הלכות שבת Num. 269. 270. 271. 272. 273. Colbo, & Majemonidem in הלכות שבת cap. 29.

Ut verò manifestius liqueat, quid in hac *קדוש* *sanctificatione* comprehendatur, subjungemus formas illius, ne dubium lectorem relinquamus.

Si Pascha incidat in noctem Sabbathi: *ברוך אתה " מלך העולם אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו ונתן לנו " אלהינו באהבה שבתות למנוחה מועדים לשמחה וזמנים וזמנים לששון את יום השבת הזה ואת יום חג המצות הזה זמן חרותנו באהבה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואתנו קדשת מכל והעמם שבת ומועדי קדשך באהבה וברצון בשמחה ובששון הנחלתנו: ברוך אתה " *Benedictus esto Domine, Rex mundi, qui elegit nos ex omnibus populis, & exaltavit nos ex omni lingua, & sanctificavit nos preceptis suis; Dedisti nobis, Domine Deus noster, in amore Sabbatha ad quietem, solemnitates ad letitiam, festa & tempora ad gaudium; Diem hunc Sabbathi, & Diem festi Azymorum istum, tempus libertatis nostræ in amore, convocationem sanctitatis, memoriale exitus Aegypti:**

Nam elegisti nos, & sanctificasti nos pra omnibus populis: Sabbathum & Solemnitates sanctas tuas, in amore & benevolentia, in gaudio & letitia hereditare fecisti nos: Benedictus esto, Domine, sanctificans Sabbathum, Israëlem, & Tempora.

Si Pascha incidat in Exitum Sabbathi, h. e. in primam noctem post Sabbathum, ut Sabbatho desinente, Pascha incipiat, adduntur superioribus seqq. ברוך אתה יי אלהנו מלך העולם בורא מאורי האש. ברוך אתה יי אלהנו מלך העולם המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הברלה ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת הברלה וקדשת את עמך ישראל בקדושתך: ברוך אתה יי המבדיל בין קדש לקדש ברוך אתה יי אלהנו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והניענו לזמן הזה
Benedictus esto Domine Deus noster, Rex Mundi, creans luminaria ignis: Benedictus esto Domine Deus noster, Rex Mundi, discrimen faciens inter Sanctum & Prophanum, inter Lucem & Tenebras, inter Israëlem & Populos alios, inter Diem septimum & sex Dies operis: Inter Sanctitatem Sabbathi, & Sanctitatem diei boni discrevist, & Diem septimum pra sex diebus operis sanctificasti; discrevist & sanctificasti populum tuum Israëlem in sanctitate tua. Benedictus sis Domine, discrimen faciens inter Sanctum & Sanctum: Benedictus sis Domine Deus noster, Rex mundi, qui vivificavit, conservavit, & pervenire fecit nos ad Tempus hoc.

Sic dies Sabbathi, Dies festi, Septimanarum, Tabernaculorum, Novii anni, &c. suam habent קדוש Sanctificationis formulam, quibus ille Dies aut Tempus consecratur, & Deus laudatur pro conservatione benigna usque ad Tempus illud, &c.

Ex quibus facile jam est judicare, An קדוש in hac materia sit Generalis & universalis aliqua formula consecrationis, qua & Vinum, & reliqua qua mensa inferuntur, ut absumentur, sanctificantur & benedicuntur, uti Cenfor noster statuit. Hoc Unum.

LXXII. Alterum, quod mihi probandum, est hoc; Ab hac קדוש seu Sanctificatione diei, & temporis, Poculum primum quandoq, ab Hebræis dici כוס קדוש Poculum sanctificationis. Faciam.

In Orach chájim Num. 271. §. 13. מלא לוגמיו של קדוש כוס קדוש Bibendum est ex כוס קדוש Poculo sanctificationis bucca plena.

In Levusch hachor Num. 271. §. 10. Omnia qua observanda sunt circa poculum gratiarum actionis, observanda quoq, sunt כוס קדוש בכוס של קדוש circa Poculum Sanctificationis.

Ibid. Numer. 273. §. 5. חוץ מן הכוס של קדוש Excepto poculo Sanctificationis, &c.

In Colbo fol. 35. col. 3. in שבת, itidem: חיו רגילין לשתות מכוס של קדוש כוס קדוש Solebant olim bibere ex כוס קדוש Poculo sanctificationis in domo Synagoga.

In Talmud Hierosolymitano Berach. cap. 7. circa finem, Chaldaicâ formâ, רבנן נהיגינן בההון כסא דקידושא, Plura alia loca prætereo.

Similiter etiam Vinum illius poculi sæpius, indicatis locis, vocant וין של קדוש *Vinum sanctificationis*.

LXXIII. Pergit Cenfor: *Et benedictio, quæ ultimum poculum præcedit, dicitur quidem המוזן ברכת תהי תרופתם בלוגיא Cibi benedictio: at Poculum ipsum non propterea dictum fuit aut dici debuit המוזן כוס ברכת המוזן.*

Hic iterum negat Solem lucere in meridie, ut lumen ei mutuari sit necesse. Negat, Poculum, quo cœna claudebatur, dictum fuisse המוזן כוס ברכת המוזן *Poculum benedictionis mensæ*. At si mihi quamplures testes hac ipsâ horâ convocandi & producendi essent, nullo negotio illos conquererem.

In *Orach chájim* in הלכות סעודה Ritibus convivii, Num. 182. traditur המוזן כוס ברכת המוזן *Judicium*, id est, *quenam esse debeat ratio Poculi benedictionis mensæ*, & 10. paragraphis absolvitur.

Num. 183. המוזן כוס ברכת המוזן של ברוך *Quomodo se gerere debeat, vel, Quodnam sit officium ejus qui recitat benedictionem Poculi benedictionis mensæ: & hoc 12. paragraphis subjectis est comprehensum. Vide eodem loco in לבוש, in כל בו in הלכות סעודה, & reliquis pæssim Ritualibus.*

Majemonides in הלכות ברכות cap. 7. §. 15. של ברכת המוזן על כוס משיחין *Non licet garrere super poculo benedictionis mensæ, sed omnes tacent, donec absolverit benedictionem mensæ, & benedictionem vini biberint q̄.*

Aliàs etiam frequenter dicunt כוס ברכה contractius.

LXXIV. Quid porrò? *Cùm autem unà cum poculo illo quarto recitetur, aut verò absolvatur saltem הלה Hymnus ille magnus, constans ex variis Psalmis, qui in Judæorum ritualibus habetur, quo hymno clauditur totus Paschalis cœnae ritus; quidni distinctionis causâ, ut discernatur à reliquis poculis, dicatur, & dictus fortè fuerit כוס הלה Poculum hymni? Nec obstat, quòd in Talmude non occurrat כוס הלה: potuit tamen dici distinctionis ergò.*

Hæc omnia frustra: ut quibus nec Scaliger defendatur, nec mea reprehensio offendatur, ut jam sæpius.

Scaliger non dicit; *Poculum illud potuisse dici כוס הלה distinctionis ergò, aut, fortè sic dictum fuisse, ut Cenfor: sed hæc sunt Scaligeri verba; Poculum illud vocabatur כוס הלה πνευματικὸς ποτήριος. Et mox: Poculum autem hymneseos idèd vocabatur, quòd hymno post portionem decantato abibant. Et rursus: Nam sanè Canon Paschalis disertè interdicebat, post Poculum laudationis, aliquid cibi aut potus sumere: כוס הלה אסור לאכול כלום אחר כוס הלה Interdicitur aliquid comedere post poculum hymni. Sic Scaliger.*

Ego ad hæc breviter & simpliciter dixi in mea Exercitatione, me כוס הלל conjunctim ita positum, hætenus in Talmud non reperire potuisse.

Adde nunc plura & dico; Neque in recentioribus Judæorum ritualibus hanc loquutionem reperiri כוס הלל poculum hymnæseos. Dico etiam, Canonem illum Paschalem, à Scaligero productum supposititium esse, nec ullibi, vel in Talmud, vel in Judæorum ritualibus, his verbis reperiri.

Itaque si Scaligeri causam vult defendere, & me impugnare D. Capellus, monstrandus erit & producendus aliquis locus, ubi vel hæc phrasîs כוס הלל, vel iste Canon Paschalis, legatur.

Ego concedo, poculum illud Paschale ultimum posse sic dici, nec unquam id negavi: nego autem, dici sic à Judæis, quod asseruit Scaliger.

Proinde in hac undecima reprehensione iterum partim absurda, partim impertinentia, & nihil ad rem facientia, dixit Censor.

LXXV. Et ejusdem planè commatis est DUODECIMA & ultima Vindiciarum ejus pars, quæ sic habet:

ULTIMUM, quod in Scaligero reprehendit Buxtorfius, est, quod Noctem Cœnæ Paschalis dicat vocatam fuisse הגדה אגפגלוג, cum non Nox ipsa sic propriè dicatur, sed Lectio quedam è Scripturâ, quæ eâ nocte solebat recitari in mensa.

Sic ille refert meam reprehensionem, ubi notet Lector, Censorem cautè meis verbis assuisse hanc vocem Propriè, ut nempe fundamentum aliquod Vindiciis superstruendis poneret. Ego absolute scripsi: Non Nox, sed Lectio illius noctis sic vocatur. Detexi etiam מקור אכזב fontem falsitatis, ex quo Scaliger errorem istum hausit.

LXXVI. Quid ergo peccavi in hac reprehensione? Esto sanè, inquit, הגדה fit propriè & primò Lectio illa, annon etiam Nox illa sic dici potuit, quomodo Agnus dicitur פסח Transitus vel Saltus, propter Angeli transitum per mediam Aegyptum, & quomodo in Ecclesia Pontificia abusu quodam vocis Missa dicitur totus Eucharistia apud eos ritus; cum Missa propriè olim dicta fuerit Milsio, δειλονος Catechumenorum, qui dimittebantur, antequam Mysteriorum fieret celebratio. Estne ea in re justa tantum Virum exagitandi causa?

Quis unquam dixit, aut cui in mentem venit, הגדה in hac materia significare propriè & primò Lectionem illam? Ubiq; sibi ipsi somnia fingit Censor noster.

Scaliger scripsit: Noctem eam, quæ Vesperam XIV. Nisan sequitur, vocari הגדה h. e. אגפגלוג.

Ego dixi; Non si vocari eam noctem: sed Lectionem sacram illius noctis duntaxat, & nihil aliud nec primariò, nec secundariò.

LXXVII. D. Cenforis Argumentum hoc est; *Propriè & primò Haggadah est Lectio Paschalis.*

Ergo (secundariò nempe, & impropriè) sic dici potuit Nox illa, in qua Lectio ea recitabatur.

Respondeo 1. ad Antecedens; *Haggadah* non propriè & primò est Lectio Paschalis, sed est propriè *Annunciatio*: secundariò autem & *συνεδοχικός* sic vocatur *Lectio illa Paschalis*, quæ continet annuntiationem & commemorationem earum rerum, quæ ipsis in hoc festo celebrandæ erant: *Noctem* nupiam significat: nec unquam à quoquam sic usurpata vox ista legitur.

2. Non concluditur quod concludendum erat: Concludendum erat; *Ergo nox illa sic vocatur à Judæis*; Cenfor concludit; *Ergo sic vocari potest vel potuit.* Pessimæ causæ signum est, quando statum controversiæ quis sic declinat, & à scopo aberrat. D. Cenfor, si vult, poterit illam *Noctem* sic vocare; sed faciet illud sine autoritate, sine ratione.

Ubi verò in Scriptura legitur, *Agnum dici* מִצֵּפַת *Transitum, propter Angelis Transitum per mediam Aegyptum?* Nullibi reperio verbum מִצֵּפַת de *Transitu* Angeli per mediam Aegyptum; sed de illo *Transitu*, quo *transiit & præterit domos filiorum Israel in Aegypto, quando percussit Aegyptios, & illis pepercit.* Confer *Exod. 12. v. 13. 23. & 27.* De *transitu* Angeli per mediam Aegyptum usurpatur מֵצֵיפֶת *Egredior*, *Exod. 11. v. 4. & יצרת* cap. 12. v. 12. Quæ de voce *Missa* habet, sunt ἀπερδιόνοσα.

Justane ergo erat hic Cenfori Scaligerum vindicandi, vel in me animadvertendi causa?

LXXVIII. Concludit Cenfor: *Hæc sunt, quæ visum est breviter ad istam D. Buxtorfii dissertationem annotare, tum ad ritum Cœnæ Paschalis totum rectiùs percipiendum, tum ad illustrationem Sacræ Domini nostri Jesu Christi cœnæ, quidnam in ea ex ritibus Veterum Judæorum desumptum esse videatur, tum ad vindicandum à reprehensione Scaligerum, qui sine magna aut justa satis causa videtur in multis à D. Buxtorfio, nostro quidem judicio, carpi atque reprehendi, quâ de re æquus & cordatus iudicet Lector.*

LXXIX. Et hæc sunt, dico ego, quæ visum est breviter, ad istas D. Cappelli *Vindicias*, sive *Animadversiones* annotare, ex quibus, ni fallor, cordatus quisvis Lector percipere poterit, D. Censorem nec ad ritum Cœnæ Paschalis totum rectiùs percipiendum, nec ad S. D. N. I. C. Cœnæ illustrationem, nec ad veterum Judaicorum rituum explanationem, quicquam contulisse, sed ritus, antea jam rectè propositos & expositos, imperitè sæpè iterum confudisse, quæ illustrata, obscurasse: ad vindicandum à reprehensione mea Scaligerum, nihil solidi ullibi attulisse, ac proinde sine

sine magna, sine justa, imò sine ulla causa ad has Vindicias sive Animadversiones, ad meam Excitationem scribendas, profiliisse:

Non tali auxilio, non defensoribus istis

Heros magnus eget. Nam isti quidem Defensori atque Vindici, hujus
 ——— ad belli auxilium, pro nomine tanto,

Exiguae Virès:

& באורחא דחיקתא וזדין קלילין באורחא דחיקתא *viatici parum ad viam longinquam*, quæ non unius capitis ex Majemonide terminis est inclusa, sed confinium & adfinium quoque locorum spatii diffusa.

Judæi in Ritualibus suis, & in Talmud, inter alia quoque jubent לברך בית המטות diligenter everrere Triclinium illud, in quo Cœnæ festales celebrantur, atque ab omnibus fordibus mundare. (*Talmud Beza cap. 2.*) Ego ut idem facerem, & Triclinium veteris Cœnæ Paschalis, à multis purgamentis, quibus illud à Viris alioqui magnis infectum hæctenus erat, immune præstarem, pro mea tenuitate fui anisus in meâ Excitatione. Itaq; cum deprehenderem, D. Censorem meum illotis planè pedibus in illud iterum irrupisse, & denuò non solum priores sordes reducere, sed novas adhuc quisquillas invehere studuisse, brevi hoc scripto illud mihi repurgandum duxi. Id quo successu & effectu à me sit præstitum, æqui & cordati Lectoris judicium esto.

L E C T O R I S.

Quia Cl. D. Cappellus, suis in meam Excitationem Animadversionibus, præmisit Versionem decem primorum Paragraphorum Capituli octavi, ex *Ritibus* וּמַצֵּה וּמַצֵּה *Panis fermentati & In fermentati*, R. Mosis Majemonidis, creberrimaque in his quoque Vindiciis hujus Authoris, & Capituli, occurrit mentio, consultum judicavi, hîc etiam dictum Caput Majemonidis in lingua Originali ipsâ, & cum mea Versione Latina, adungere, ut & de eorum, quæ ex parte suprà in Versione D. Cappelli castigavimus, ex parte adhuc in illâ emendanda restant, & de reliquorum, quæ hinc passim producuntur, veritate, tantò rectius & ex Authoris
 ipsius ore, quivis judicare possit.

CAPUT